

UNIVERZITA PARDUBICE

FAKULTA FILOZOFICKÁ

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2009

Jan Žert

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

Fenomén křesťanské pouti do Santiago de Compostela

Jan Žert

Bakalářská práce

2009

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Katedra sociálních věd
Akademický rok: 2008/2009

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Jan ŽERT**

Studijní program: **B6703 Sociologie**

Studijní obor: **Sociální antropologie**

Název tématu: **Fenomén křesťanské pouti do Santiago de Compostela**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Student se ve své práci bude zabývat křesťanskou poutí a současným poutnictvím do Santiago de Compostela. Práce bude založena zejména na poznatcích z výzkumu poutníků a lidí spojených s touto poutní cestou. Cílem výzkumu bude zjistit, do jaké míry je tato dnes nejpulárnější křesťanská pouť sakrální a do jaké míry je už jen turistickou atrakcí. Výzkum bude probíhat formou polostrukturovaných a narativních rozhovorů na tzv. Francouzské cestě ve Francii a Španělsku.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

OHLEK, Norbert, 2002: Náboženské poutě ve středověku a novověku. Vyšehrad.

MELZER, William, 1993: The Pilgrim's Guide to Santiago de Compostela. Italica Press.

PETOIA, Erberto, 1998: Mýty a legendy středověku. Volvox Globator.

BARBER, Richard, 1991: Pilgrimages. The Boydell Press.

COLEMAN, Simon, ELSNER, John, 1995: Pilgrimage. Past and Present in the World Religions. Harvard University Press.

TURNER, Victor, 1978: Image and Pilgrimage in Christian Culture. Anthropological Perspectives. Columbia University Press.

MORINIS, Alan, 1992: Sacred Journeys: The Anthropology of Pilgrimage. Greenwood Press.

Vedoucí bakalářské práce:

doc. PhDr. Oldřich Kašpar, CSc.

Katedra sociálních věd

Datum zadání bakalářské práce: **30. dubna 2008**

Termín odevzdání bakalářské práce: **31. března 2009**

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.

děkan

L.S.

PhDr. Livia Šavelková, Ph.D.

vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2008

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracoval samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využil, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byl jsem seznámen s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Cerhonicích dne 28.3.2009

Jan Žert

SOUHRN

Cílem práce je postihnout fenomén současné křesťanské pouti do Santiago de Compostela. S pomocí historie cesty a stavem současného poznání, který je založen na mém terénním výzkumu, bych rád osvětlil do jaké míry, je tato dnes nejpoblárnější křesťanská pouť sakrální a do jaké míry je už jen turistickou atrakcí. Výzkum byl veden formou polostrukturovaných a narativních rozhovorů na tzv. Francouzské a Severní cestě ve Francii a Španělsku. Oblastí zájmu výzkumu a celé práce jsou především poutníci, lidé a organizace, které se o ně starají a v neaposlední řadě cesta samotná, její symboly, znaky a historie.

KLÍČOVÁ SLOVA

poutnictví – Santiago de Compostela – Svatojakubská cesta – křesťanství

TITLE

The phenomenon of christian pilgrimage to the Santiago de Compostela

ABSTRACT

The aim of this project is to affect phenomenon of contemporary Christian pilgrimage to Santiago de Compostela. I would like to clarify the meaning of sacral view or turistic attraction using historical facts of pilgrimage and self-experience based on research field. To declare as much sacral or turistic meaning it has the extent to which the sacred and the extent to which the tourist. Half-structured and narrative conversations were used for research which was made at the French and the North way in France and Spain. The pilgrims are the main aim of all my work and research, then people and organizations that take care of it and at least it is the way by itself with symbols, signs and history.

KEYWORDS

pilgrimage – Santiago de Compostela – The way of St. James - christianism

OBSAH

1. Úvod	8
2. Historie křesťanského poutnictví	10
2.1 Ideové pozadí	10
2.2 Křesťanské poutnictví ve středověku	14
2.3 Svatý Jakub Starší	18
2.3.1 Mušle, symbol poutníků	21
2.4 Camino de Santiago	22
3. Metodologie výzkumu	25
4. Stav současného poznání poutní cesty	28
4.1 Trasy dnešní cesty na území Španělska	28
4.2 Značení poutní cesty	30
4.3 Stav poutní cesty	31
4.4 Plánování, rozložení sil	32
4.5 Ubytování	34
4.5.1 Credencial del Peregrino	35
4.5.2 Albergues, Refugios	35
4.5.3 Hospitaleros	38
4.6 Dnešní poutník a jeho motivace z pohledu statistik	39
5. Závěr	42
6. Použitá literatura a prameny	44
6.1 Literatura	44
6.2 Internet	45
7. Přílohy	46

1. ÚVOD

V dnešní Evropě, kde jsou křesťanské, ale i jiné náboženské tradice a hodnoty na stále větším ústupu, se všem těmto descendentním trendům staví navzdory fenomén jménem Svatojakubská pouť. Cesta¹, přitahující ročně desetitisíce poutníků, má za poslední dvě desetiletí každoroční nárůst účastníků, kteří oficiálně dosáhnou na její dokončení. Toto zjištění bylo do značné míry hnacím motorem mého rozhodnutí, proč poutnictví a zvláště pak Svatojakubské pouti, věnovat pozornost a sepsat tuto práci.

Otázek spojených s tématem historie a současnosti pouti k ostatkům svatého Jakuba je celá řada. Důležité je, vytyčit si cestu, kterou se vydat, když bych rád otázky týkající se tohoto fenoménu spojil s odpověďmi. Významnou pomocí v hledání odpovědí na mnohé z nich, byl terénní výzkum provedený přímo na Svatojakubské cestě v červenci a srpnu roku 2008. Vědomosti z historie cesty, regionu a dalších souvisejících aspektů, získané z knih, novin a internetu, se terénním výzkumem rozšířily o další roviny poznání. Nové poznání přináší i nové otázky, stále je třeba hledat a stále je třeba poznávat. Fenomén takového rozsahu a přesahu, jakým je Camino de Santiago², má svá specifika zejména v otázkách duchovních. Ve svém výzkumu jsem věnoval pozornost stavu, ve kterém se současná poutní cesta nachází. Zkráceně by se dalo říci, že mi šlo o popsání jak její fyzické podoby, tak i duchovního rozměru. Který faktor je nejsilnější, který faktor zapříčinil takový rozkvět křesťanského poutnictví do Santiaga de Compostela? Kdo se dnes vlastně komu přizpůsobuje? Jsou zástupy poutníků, prahnoucích po duchovním poznání a na útěku před dnešním světem, příčinou existence „poutní infrastruktury“³, nebo naopak relativní snadnost a prostupnost cesty je vábítkem pro novodobé poutníky, kteří se takto nechají vytrhnout z nudné dovolené na pláži a sakrální minulost míst je jim jen kulturním zpestřením při jejich aktivním odpočinku? Mluvíme o náboženském fenoménu nebo o turistickém? Práce je koncipována tak, aby s přihlédnutím k historickému pozadí, popsání fyzické podoby cesty a s náhledem do smýšlení poutníků, mohla napomoci pochopit současnou vzrůstající popularitu poutě.

---

¹ Cestou se rozumí nejen cesta fyzická, ale a to hlavně, cesta duchovní.

² Doslovný překlad tohoto spojení ze španělštiny zní Cesta do Santiaga, ale na poutní cestě a i v jejím okolí je termín Camino de Santiago natolik vžitý, že téměř všichni poutníci používají pouze španělský ekvivalent.

³ Poutní infrastrukturou je myšleno ubytování, značení a stav poutní cesty.

Teoretická část práce se věnuje zejména historickému pozadí poutnictví. Fenomén náboženské poutě není pouhým průvodním jevem moderního života. „*Má moc hýbat obrovskými počty lidí na celém světě, měnit ekonomiky mnoha zemí a oblastí a šířit politická a náboženská poselství.*“⁴ V první řadě je tedy třeba si ujasnit, z čeho taková moc poutnictví vychází a jaké jsou jeho ideové zdroje. Práce se zajímá především o poutnictví křesťanské, tudíž i historické pozadí vyhledává ideové zdroje pouze z tohoto prostředí. Historie a poutní cíle středověkého křesťanského poutnictví nám napoví, jakým směrem se poutnictví vyvíjelo s odstupem času na prvotní křesťanství. Poutních cílů přibývalo stejně tak, jako přibývá počet poutníků na cestách. Valná většina poutních míst v Evropě byla objevena právě ve středověku, proto nám toto období dějin jistě mnohé napoví. „*Jedním z nejvýznamnějších projevů středověkého života byly bezesporu poutě, lidé je podnikali z osobní zbožnosti, aby si odpykali nějaký hřích nebo se celkově napravili, nebo je ukládali zpovědníci a soudci jako povinné pokání.*“⁵ Svatý Jakub, jakožto patron všech poutníků, k jehož údajným ostatkům poutníci na cestě do Santiago de Compostela putují, byl významnou postavou křesťanských dějin. S jeho životem a legendami, které ho spojují s Galícií⁶, je také třeba se seznámit, vždyť to právě on propůjčil Svatojakubské poutní cestě své jméno. Závěr teoretické části práce je věnován samotné historii Camino de Santiago, která sahá až do devátého století a pokračuje dodnes. Dnešnímu stavu poznání poutní cesty je věnován terénní výzkum. Skrze vykreslení všeho fyzického s čím je poutník konfrontován, doplněno o mentální stav interakcí vznikajících na Camino de Santiago, se dostaneme k závěrečnému shrnutí a popsání současného fenoménu křesťanské poutní cesty do Santiago de Compostela.

---

⁴ BOWIE, Fiona. Antropologie náboženství (Praha 2008). s. 244.

⁵ PETOIA, Erberto. Mýty a legendy středověku (Praha 1998). s. 327.

⁶ Galície je autonomní společenství na severozápadě Španělska, Santiago de Compostela je jeho hlavním městem.

2. Historie křesťanského poutnictví

2.1 Ideové pozadí

V mnoha nám známých kulturách a náboženstvích se objevuje poutnictví jako cesta vedená k přiblížení se k posvátnému božstvu a k upevnění víry. Obzvláště známé jsou potom poutě dnes nejrozšířenějších náboženství a to křesťanství, islámu, hinduismu, buddhismu a judaismu.

V regionu středomořské kulturní sféry máji náboženské poutě bohatou historii. Z historie nejstarších poutí se nejvíce pramenů dochovalo z dob antiky a židovství. V dobách antických se lidé vydávali na poutě k posvátným a léčivým místům Asklépiovým jako Epidauros, Kós, či Pergamon, dále pak k Apolónovým věštírnám v Delfách, Délosu, nebo Didymě, ke svatyni bohyně plodnosti Artemis v Efesu, jenž byla ochránitelkou života a dárkyně požehnané úrody. A v neposlední řadě se též putovalo do míst, kde působili mágové, exorcisté a různí vykladači snů. Postupem let se pro změnu stal Jeruzalém nejdůležitějším posvátným místem starých Izraelců, kam měli třikrát za rok putovat všichni dospělí muži.⁷ Ve Starém zákoně jsou popsána svatá místa z židovských dějin, kde se podle Bible zjevil Bůh. Dodnes jsou tato místa Židy hojně navštěvována.⁸ Je tedy zřejmé z jakého podhoubí se mohli inspirovat křesťanství a islám. Islám má svou pouť dokonce zapuštěnu jako jeden z pěti pilířů víry. Platí, že všichni dospělí muslimové mají alespoň jednou za život vykonat pouť do Mekky jako hadždž. Pokud jsou toho ovšem schopni, tím se myslí finančně a tělesně.⁹ Nesnižujme ale i další faktory, které vedly k ideovému vývoji poutnictví od původních náboženství, která vznikla dříve než náboženství výše zmiňovaná.

O základech křesťanského poutnictví se dočteme již v evangeliích Nového zákona. Ježíš, jen z toho, co je o něm známo, po celý svůj život nepobýval dlouhodoběji na jednom místě, jeho život byl poutí světem, kde šířil víru ve službě svému Otci. Plně se takto odevzdal do rukou Božích. *„Když nastal den, vyšel z domu a šel na pusté místo, zástupy ho hledaly. Přišly až k němu a zdržovaly ho, aby od nich neodcházel. Řekl jim: „Také ostatním městům musím*

---

⁷ LURKER, Manfred. Slovník symbolů (Praha 2005). s. 395.

⁸ PAVLINCová, Helena. Slovník: judaismus, křesťanství, islám (Praha 1994). s. 83.

⁹ BOWIE, Fiona. Antropologie náboženství (Praha 2008). s. 320.

zvěstovat Boží království, vždyť jsem k tomu byl poslán.“¹⁰ Ježíš byl z pohledu křesťanství prvním jeho poutníkem, přestože nesplňuje dnešní encyklopedické poučky o poutnicích a pouti jako takové¹¹, nedá se mu prvenství křesťanského poutníka odepřít. Každopádně však svým chováním přiměl k poutím nespočet jeho následovníků. On sám neměl žádný domov, kam by se neustále vracel. Opravdu doma byl jen ve svých modlitbách, kde mohl přebývat kdykoliv a kdekoliv. „*Duchovní člověk je podoben kočovníku, jenž každý den mění své tábořiště, aby dál postupoval v cizí zemi.*“¹² Tímto se dostáváme přímo k chápání křesťanské víry samotným věřícím. Život křesťana je pouť „slzavým údolím“, kde při nesejití z cesty je možno dosáhnout až království nebeského. „*Poutnictví připomíná cestu křesťana, na tomto světě cizince, jenž tíhne ke světu nebeského domova.*“¹³

To, že si člověk při představě poutníka, vybaví muže nuzného vzhledu v hnědé kápi a možná i sandálech, souvisí taktéž s dalším klasickým prvkem biblického poutnictví a to je jistá forma askeze. „*Tak ani žádný z vás, kdo se nerozloučí se vším, co má, nemůže být mým učedníkem.*“¹⁴ Ježíš je synem Božím a ke svému otci má bezmeznou důvěru. „*Nemějte starost o život, co budete jíst, ani o tělo, co budete mít na sebe. Život je víc než pokrm a tělo než oděv.*“¹⁵ „*A neshánějte se, co budete jíst a co pít, a netrapte se tím. Po tom všem se shánějí lidé tohoto světa. Váš otec přece ví, že to potřebujete. Vy však hledejte jeho království a to ostatní vám bude přidáno.*“¹⁶ Křesťanství ve svých počátcích kladlo velký důraz na neposkvrněnost a mučednictví, domnívalo se, že jen tak se lze nejvíce přiblížit příkladu Ježíše Krista. Koncem 4. století mučednictví ztrácí na významu, křesťanství bylo v římské říši povoleno jako plnohodnotné náboženství a poté i uznáno za státní náboženství¹⁷. Mučednictví a duchovní čistota se však úplně nevytratily. 4. století je doba, kdy se v křesťanské kultuře rozmáhá mnišství, často se říká, že vlivem duchovního a morálního poklesu úrovně nyní již státního křesťanství. Mnišství ale ve skutečnosti jen jednoduše navázalo na příklad duchovní čistoty a odříkání z poustevnictví. Pouštní Otcové navazují na příklad Ježíše, apoštolů a

---

¹⁰ Nový zákon. L 4, 42-43.

¹¹ „*Pouť je v mnoha náboženstvích cesta, kterou věřící podnikají k místům, kde se božstvo mělo zjevit, především jeskyně, prameny, řeky (pro jejich tajemný původ), stromy, háje, kameny, hory, ale i k božím mužům, jejich obrazům, hrobům a relikviím.*“ (LURKER, Manfred. Slovník symbolů (Praha 2005). s. 395.) Ježíš určitě neputoval k těmto místům, ale jeho činy napomohly tato místa vytvářet.

¹² MISSATKINE, Serge. Novozákonní mystika. In: Encyklopedie mystiky II (Praha 2001). s. 21.

¹³ LURKER, Manfred. Slovník symbolů (Praha 2005). s. 396.

¹⁴ Nový zákon. L 14, 33.

¹⁵ Nový zákon. L 12, 22-23.

¹⁶ Nový zákon. L 12, 29-31.

¹⁷ Roku 313 edikt milánský císaře Konstantina zařadil křesťanství mezi dovolená náboženství a Konstantinův nástupce Theodosius I. je roku 380 prohlásil za státní náboženství. (Wikipedia otevřená encyklopedie [online]. 2009 [cit. 2009-02-28]. Dostupný z WWW: <<http://cs.wikipedia.org/wiki/K%C5%99es%C5%A5anstv%C3%AD>>.)

mučedníků. Od 3. století odcházejí lidé do egyptské pouště, aby se odevzdali Bohu. Ježíšův příklad je patrný z evangelií. „*Tehdy byl Ježíš vyveden na poušť, aby byl pokoušen od ďábla.*“¹⁸ Výjevy z pustin se zdají být téměř univerzální i pro ostatní monoteistická náboženství. Tam kde není nic než pustota okolo, je souznění s Bohem více intenzivní a i samotné odříkání se světských radostí je určitě mnohem snadnější. Byzantský mnich a biskup Izák Syřan v 7. století pravil: „*Měj raději prostou řeč, která vychází z poznání a ze zkušenosti, než přívál ponaučení, která jsou dílem duchapřítomnosti a kupy dohadů.*“¹⁹ Izák je právě tím mnichem, který upřednostňuje opravdové a čisté poznání před spíše dogmatickou a teoretickou úrovní poznání.

Pouštní mystika byla chápána jako ideál, byla to jakási královská cesta k poznání. Dost nám napoví i kniha věnovaná právě výroky a příběhům pouštních Otců Apofthegmata. Poustevníci žili převážně ve 3. až 5. století po Kristu (např. abba Antónios/Antonín, Makarios z Alexandrie, Mojžíš, Poimén, Sisoés). Kniha obsahuje soubor krátkých textů někdy až jednoduchých příběhů, či úryvků z kázání, nebo naopak jen prostých příkazů v několika slovech, jenž po staletí formovaly duchovní život na Východě i Západě. Jejich obsah se v kázáních, příručkách i radách o duchovním životě všeobecně rozšířil. Některý poustevník byl prostý a jeho rada je jednoduchá, jeho životní příklad až drsný. Jiný býval dvořanem a i do jeho pouštního života se dostala jakási dvorská noblesa, s níž prchal před světem. Některé výroky jsou svázány se svým prostředím tak pevně, že je čteme jen jako informaci o tom, jak to tehdy bylo, jiné však jakoukoliv časovost postrádají a znějí nám překvapivě dnešně.²⁰

Tradice západního křesťanství zdůrazňovala především cestu racionální teologie a kolektivního mnišství. Věrnost příkladu Ježíše Krista a pouštních Otců a stále existující potřeba po niterném, mystickém pojetí víry však nikdy nezanikly. Tradice poustevníků a osamělých mystiků se táhne napříč celými dějinami křesťanství. Podobně i v západním mnišství se staré mystické vzory znovu a znovu dostávaly ke slovu. Od 11. století to byli především kartuziáni, jejichž život v Bohu znamenal v první řadě mlčení a půst. Kartuziáni znovu poukázali na hodnotu samoty a mlčení. „*Cílem kartuziánské askeze je navyknout tělo, duši i ducha na dokonalé ticho, na mlčení rtů, srdce i mysli. (...) Když se člověk celou bytostí ztišil, slova ani vzájemné vztahy, ho nemohou rozrušit, mlčící člověk už nepocituje žádnou*

---

¹⁸ Nový zákon. Mt 4, 1.

¹⁹ DAVYOVÁ, Marie, Madeleine. Pouštní mystika. In: Encyklopedie mystiky II (Praha 2001). s. 168.

²⁰ Částečně převzato z anotace knihy Apofthegmata I. www.ikarmel.cz [online]. 2000 [cit. 2009-03-02]. Dostupný z WWW: <http://www.ikarmel.cz/kniha/Apofthegmata-I_KNA00065.html>.

*potřebu, z jeho mlčení ho může vyvést jedině soucit.*²¹ Kartuziánská samota a odloučení ale v žádném případě neznamená osamělost, ba právě naopak. *„Mlčením je přístupný přítomnosti Boží, ona je tím nejvyšším Ty. (...) Mlčící mnich se tak podobá ostrovu, který s vyprahlou zemí nespojuje žádná lávka. Ocitá se tak prost všech starostí vztahujících se k dění, nachází se nyní v přítomnosti bez budoucnosti.*“²²

Mystika si našla své místo i v dalších řádech (např. španělská karmelitáni 16. století) nebo teologii (německá mystika 14. století). S čím se však v přehledech křesťanské mystiky zpravidla nesetkáme, je poutnictví. Přitom poutník v lecčems napodobuje příklad Ježíšův a může dojít k podobným zkušenostem a závěrům jako „náboženský profesionál“.

Mniši, kazatelé, či kněží, ti všichni chodili na poutě a byli si vědomi její hluboké duchovní hodnoty. Naproti tomu „běžný“ poutník, putující k nějakému svatému místu, věnuje na rozdíl od mnicha, kazatele, poustevníka, či mystika duchovní pouti „jen“ několik dnů, měsíců, nanejvýš pár let. Přesto může být pro něho pouť nesmírně důležitá. Jeho pouť není tak dlouhá jako Cesta „specialisty“, ale může nabídnout delší náboženské pohroužení a poznání, než běžná nedělní mše, nebo krátká lokální pouť.

Vydat se na dlouhodobější pouť je tou nejlepší příležitostí běžného člověka se světským povoláním nahlédnout do hlubší, mystické dimenze své víry a svého bytí. Pouť se může stát jeho nejdůležitější duchovní zkušeností, která mu otevře možné obzory své víry. Přemýšlivý a nábožensky citlivý světský intelektuál, obyčejný měšťan, řemeslník, či rolník může bez speciálního filozofického, teologického, nebo mystického vzdělání, intuitivní zkušenostní cestou nahlédnout do tajemství světa, hlouběji pochopit svůj život a sebe sama.

Myšlenkových zdrojů, které jakkoliv napomohly utváření dnešní podoby křesťanského poutnictví, může být samozřejmě daleko více. Zde jsme si pouze zdůraznili ty největší činitele a hybné faktory, které udávaly myšlenkám poutnictví ten nejsilnější tón, díky němuž, zůstala pro křesťanství od dob Ježíše Krista až do dnešních dní, jakási kontinuita v chápání potřeby opustit svůj domov a hledat svou víru na Cestě.

---

²¹ DAVYOVÁ, Marie, Madeleine. Pouštní mystika. In: Encyklopedie mystiky II (Praha 2001). s.112.

²² DAVYOVÁ, Marie, Madeleine. Pouštní mystika. In: Encyklopedie mystiky II (Praha 2001). s.112.

2.2 Křesťanské poutnictví ve středověku

Vliv křesťanství se rozšířil za první tři staletí v římské říši od Egypta až po daleký sever, od severozápadu Afriky, až po Eufrat a Tigris. Z písemných i archeologických pramenů se dozvídáme, že i přes vlny stěhování národů si obce na Rýnu a Dunaji zachovaly svou víru a následně ji i předaly novým pánům, kteří přišli jako dobyvatelé. Ve stoletém procesu byla velká část Evropy získána pro křesťanství římského typu. Poutníkům tudíž bylo velice ku prospěchu, že mohli cestovat ve více méně nábožensky jednotném prostoru, který nabízel ze své podstaty ohromnou základnu křesťansky zbožných lidí. Ti ve své víře znali a možná i dodržovali evangelia. Ideály evangelií znamenaly pro poutníky neocenitelnou pomoc.²³ Vzpomeňme na příkaz přijímat v cizinci samotného Ježíše.²⁴ Nebo napodobovat příklad jistého Samařana, který vykonal na oloupeném milosrdný čin.²⁵ Vzhledem k půtkám a válkám, nemocem a loupeživým bandám byla sice cesta nebezpečná, věci se však v mnoha směrech vyvíjely pro poutníky příznivě a bezpečnost na cestě rostla. Usilovnou prací, trávající staletí, přetvořily miliony lidí, většinou bezejmenných, přírodu v kulturní krajinu. Kláštery přispěly k tomu, že se jednotlivě osídlené enklávy propojily v síť. Od 11. století vznikalo kromě toho čím dál více měst. V Itálii, Francii, Nizozemí, v západním, středním a jižním Německu se často řadí jedno město vedle druhého na vzdálenost několika kilometrů. V řídko obydleném prostoru musel člověk počítat s nepříjemnými komplikacemi, jež cestu prodlužovaly a znesnadňovaly. Tady byla zavátá cesta, tam zemřel převozník a nenašel se dosud jeho nástupce. Kde byl kraj osídlen hustě, tam bylo na cestách plno lidí a vyplatilo se prostor zvelebovat. Stavěly se nákladné a pracné silnice, mosty, hostince. Na takovém zlepšení infrastruktury měli zájem především vladaři, válečníci a obchodníci, dále řemeslníci, kteří od pozdního středověku měli často celý jeden rok ze tříleté učební doby strávit v cizině, a v neposlední řadě také poutníci.²⁶

V počátcích středověku zřejmě cestoval málokdo, od přelomu tisíciletí, s nárůstem obyvatelstva, pak poutníků rychle přibývá. Přirozeně křesťanští poutníci nejdříve putovali především do Svaté země a k hrobům apoštolů. Svatou zem bylo záhodno navštívit ve 12. a 13. století, když zde křižáci prosadili svou politickou a vojenskou moc. Předtím a po oslabení

---

²³ OHLER, Norbert. Náboženské poutě ve středověku a novověku (Praha 2002). s. 19-20.

²⁴ Nový zákon. Mt 25, 23-40.

²⁵ Nový zákon. L 10, 30-37. Samařan jako jediný pomohl člověku, jenž byl oloupen na cestě.

²⁶ OHLER, Norbert. Náboženské poutě ve středověku a novověku (Praha 2002). s. 20-21.

a pádu jejich moci, bylo nutno počítat s útoky místních banditů a s příkořími, které kladli muslimští držitelé moci. Řím se stává významným poutním místem kolem sedmého století, důvodem je především posvátnost hrobů apoštolů Petra a Pavla., Santiago de Compostela ve století devátém.²⁷ „*Opravdová pout' však vede do cizích krajů, do Compostely, nebo do Svaté země. Někteří teologové požadovali od každého křesťana, aby učinil vše, co je v jeho silách, a alespoň jednou za život vykonal pout'.*“²⁸

Postupem času začali věřící vyhledávat stále více cílových posvátných míst, která byla mnohokrát spojena se světcí národních významů. Frankové měli svého hrdinu ve sv. Martinovi, k jeho hrobu v Tours se chodili klanět jak králové, tak i prostí lidé. Irové mají svého sv. Patrika, Němci zase sv. Bonifáce, Angličané sv. Tomáše Becketa, Norové sv. Olafa, Maďaři sv. Štěpána, Češi sv. Václava, Švýcaři bratra Klause. Takovéto uctívání „národních světců“ mělo i svou velkou úlohu při vytváření pocitu sounáležitosti přesahující jednotlivé skupiny.²⁹ Dnes bychom mohli říci, že v přeneseném slova smyslu, uctívání společných světců, vedlo svou měrou i k tvorbě národních identit. Zaznamenaný nárůst v návštěvnosti evropských poutních míst jistě také značně souvisel i s problémy a nebezpečími poutě do Svaté země. Zvláště od roku 1291³⁰, kdy zde křižáci byli nuceni opustit své poslední opěrné body, vzrůstá počet poutníků putujících do Říma a do Santiaga de Compostela. To byla v té době nejpřednější křesťanská poutní místa hned po Svaté zemi. Putovalo se také do Cách, Einseidlnu, či Trevíru. V průběhu středověku bylo uctíváno stále více svatých a úměrně tomu také rostl počet poutních míst. Velký rozmach taktéž zaznamenalo uctívání Matky Boží. Mezi významná mariánská poutní místa té doby patřily Chartres, Le Puy a Rocamadour ve Francii, Altotting v Německu, Mariazell v Rakousku, Loreto v Itálii, Montserrat ve Španělsku, Walsingham v Anglii a Czestochova v Polsku.³¹

V Kolíně nad Rýnem jsou uctíváni Tři králové, v Siegburgu kolínský arcibiskup Anno, v Marburgu Alžběta Durynská. Trondheim v Norsku hostí sv. Olafa, Bari v Itálii sv. Mikuláše, Canterbury v Anglii sv. Tomáše Becketa, Tours ve Francii sv. Martina a ve

---

²⁷ OHLER, Norbert. Náboženské poutě ve středověku a novověku (Praha 2002). s. 24, 207.

²⁸ PETOIA, Erberto. Mýty a legendy středověku (Praha 1998). s. 327.

²⁹ OHLER, Norbert. Náboženské poutě ve středověku a novověku (Praha 2002). s. 24.

³⁰ pád Akkonu, poslední výspy evropské civilizace v Palestině, [Http://jhspecial.webpark.cz/](http://jhspecial.webpark.cz/) [online]. 2001 [cit. 2009-03-03]. Dostupný z WWW: <<http://jhspecial.webpark.cz/akkon.htm>>.

³¹ OHLER, Norbert. Náboženské poutě ve středověku a novověku (Praha 2002). s. 25-26.

Vézelay Máří Magdalénu.³² S novověkem přišla i další významná zjevení Panny Marie, konkrétně se tak stalo ve francouzských Lourdách a portugalské Fátimě.

Jen pro srovnání s dnešními počty poutníků bylo velice zajímavé podívat se po údajích ze středověku. Ovšem odhadnout počty poutníků v určitých epochách a letech je dosti problematické. Často jsou udávána čísla ze 14. a 15. století, kdy byla poutní místa zřejmě nejnavštěvovanější. V roce 1450 prý přicházelo do Říma 40 tisíc poutníků denně, Cáchy hostily v roce 1496 v jediném dni 142 tisíc poutníků.³³ Důležité je zmínit, že v případě Říma se jedná o výjimečný Svátý rok a v mnoho případech takto uváděných údajů, se taktéž může jednat o výjimečné roky. Čísla mohla být také z různých důvodů uměle navyšována. Středověká návštěvnost Santiaga de Compostela se odhaduje v řádech 500 tisíc - až 2 miliony poutníků ročně.³⁴ Jiný zdroj je v odhadech o dost skoupější, když uvádí 200 až 500 tisíc návštěvníků ročně.³⁵ Jde tedy čistě o to, jestli badatelé po údajích počty poutníků odhadují a nebo jestli čerpají z rozdílných analů. Vysvětlením také může být, že někdo shrnuje počty za delší období a jiný se zase opírá o údaje z mimořádných let. A tak pouze konstatujeme, že k poutním místům v Evropě v té době putovaly miliony lidí.

Na poutě se vydávali bohatí i chudí, muži i ženy, přičemž zdraví dospělí muži měli samozřejmě značnou převahu. Putovali ovšem i děti, jsou doložena i procesí dětí ve věku okolo deseti let. Nechvalně známá je tragicky končící dětská křížová výprava z roku 1212.³⁶ Chodili nemocní i mrzáci. Za poutníky, či alespoň za lidi s poutěmi úzce spjatými, byli pokládáni i křížáci, poutníci ve zbrani. Koncem 11. století převládl názor, že Bůh chce, aby křesťané bránili své náboženství a svatá místa. Meč byl namířen proti muslimům ovládajícím Palestinu a Španělsko, proti pohanům ve slovanských zemích a Pobaltí, i proti vlastním kacířům.³⁷

Náboženské nadšení bylo spojeno s touhou po dobrodružství, kořisti a kariéře. Skupiny dobrodružství a kořisti chtivých rytířů, pocházejících povětšinou z Francie, se nechávaly

---

³² OHLER, Norbert. Náboženské poutě ve středověku a novověku (Praha 2002). s. 26, 29.

³³ [Www.jstor.org](http://www.jstor.org) [online]. 1994 [cit. 2009-02-25]. Text v angličtině. Dostupný z WWW: <<http://www.jstor.org/pss/124864>>.

³⁴ [Www.jstor.org](http://www.jstor.org) [online]. 1994 [cit. 2009-02-25]. Text v angličtině. Dostupný z WWW: <<http://www.jstor.org/pss/124864>>.

³⁵ OHLER, Norbert. Cestování ve středověku (Praha 2003). s. 323.

³⁶ [Http://cs.wikipedia.org](http://cs.wikipedia.org) [online]. 2009 [cit. 2009-02-27]. Dostupný z WWW: <http://cs.wikipedia.org/wiki/D%C4%9Btsk%C3%A1_k%C5%99%C3%AD%C5%BEov%C3%A1_v%C3%BDprava#cite_ref-kol.C3.A1.C4.8Dje.C5.A1t.C4.9Bmedov.C4.9Bj.C5.A1.C3.AD_55-2>.

³⁷ OHLER, Norbert. Náboženské poutě ve středověku a novověku (Praha 2002). s. 48

najímat velmoži z Leónu, Kastillie, či Aragonie a pomáhaly při reconquistě Španělska.³⁸ V roce 1095 byla vyhlášena první křížová výprava. Cesta se ovšem stala sérií pustošení a vraždění. V roce 1099 byl krvavě dobyt a vydrancován Jeruzalém. Ač samotné dobývání a bránění svatých míst nemělo s poutnictvím nic společného (Křižáci nedělali rozdíly, v krvi byli utopeni muslimové, židé, i křesťanští „heretici“ v Byzanci.), umožnili křižáci na dobu dvě stě let přístup křesťanským masám do Svaté země.³⁹ Křižácká tažení však dala vzniknout novému typu rytířstva: nábožensko – vojenským řádům. Tyto řády měly za úkol udržet dobytá území, chránit poutníky, pomáhat slabým a nemocným, ale především žít podle křesťanských zásad. Nejznámějším se stali templáři, johanité a řád německých rytířů. Šlo hlavně o distancování se od morálně upadlých světských rytířů a zároveň o posvěcení užívání zbraně pro náboženské účely. *„Křižácké státy se mohly udržet, dokud dostávaly dostatečnou podporu a dokud mezi muslimy panoval rozkol. Když se poměry změnila a vojáci povolání k obraně Svaté země začali bojovat mezi sebou, zatímco v osobě Saladina se našel muslim schopný vládnout území od Sýrie po Egypt, dostali se křesťané do defenzívy. (...) Od roku 1244 vládli v Jeruzalémě opět muslimové, a když byl dobyt Akkon, padl poslední opěrný bod křesťanského panství ve Svaté zemi.“*⁴⁰

*„V 16. století nabývali u šlechty a měšťanstva stále větší oblíbenost cesty osvětového rázu, zejména mezi vrstvami, které se obrátili k nové víře. Tyto cesty mají pozoruhodné společenské rysy s poutěmi, často působí jako jejich pokračování, jen úmysl je jiný. I nadále se cestovalo do Říma, ale cestovatel se zde zajímal v první řadě o významná antická místa, což nevyklučovalo návštěvu apoštolských hrobů. Jakýmsi společným rysem té doby, ať už na straně poutníků, badatelů, či cestovatelů, byl sklon k racionalizaci. Jedněm i druhým bylo proti mysli bezcílné bloumání, jedni jako druhí si dávali záležet na pečlivé přípravě a důsledném provedení svých cest. Společně si cestovatelé i poutníci slibovali od svých cest co největší užitek. I po skončení cesty se tak u nich projevovali společné rysy. Poutník chtěl dále prohlubovat svou víru, cestovatel za poznáním rozmnožovat své vědomosti.“*⁴¹

Zkráceným průhledem historie evropského poutnictví se dobereme shrnutí, že ve středověku se každým rokem dávali do pohybu statisíce poutníků. Nástupem 16. století zažívá evropské poutnictví značný útlum z čistě sakrálního pohledu. Cestovalo se i nadále k cílům předešlé

---

³⁸ [Http://cs.wikipedia.org](http://cs.wikipedia.org) [online]. 2009 [cit. 2009-02-27]. Dostupný z WWW: <<http://cs.wikipedia.org/wiki/Reconquista>>.

³⁹ OHLER, Norbert. Náboženské poutě ve středověku a novověku (Praha 2002). s. 49.

⁴⁰ OHLER, Norbert. Náboženské poutě ve středověku a novověku (Praha 2002). s. 49.

⁴¹ OHLER, Norbert. Náboženské poutě ve středověku a novověku (Praha 2002). s. 51.

doby, ale důvod cesty nenesl už jen plně náboženský charakter a také zdaleka nedosahuje počtů poutníků na cestách, jako v dobách minulých. Poutnictví jako takové znovu získalo na významu v době baroka s novým upevnováním vlivu církve. Dalšího masovějšího rozměru začíná nabývat ve druhé polovině dvacátého století. Všechna poutní místa mají společné jediné, věří se, že jsou to místa, kde už se jednou zázraky staly, pořád se dějí a možná se budou dít i dál.⁴²

2.3 Svatý Jakub Starší

Svatý Jakub Starší, často uváděn také jako Větší, který se tak nazývá k rozlišení od apoštola Jakuba Mladšího (Menšího), byl synem rybáře Zebedea a jeho ženy Salome.⁴³ Dle tradice byl spolu s apoštolou Petrem a bratrem Janem nejbližším učedníkem Ježíšovým.⁴⁴ Svatý Jakub je patronem Španělska, válečníků, dělníků, kameníků, drogistů, kloboučníků, vozkařů, kovářů řetězů a především poutníků.⁴⁵ S jeho osobou je spojeno množství legend, které se váží jak s jeho životem, tak i s jeho posmrtným působením. Legendy jsou mnohdy protichůdného ražení a tak je třeba si často vybrat, která se více hodí tomu, či onomu historickému pojetí, či vysvětlení sounáležitých okolností.

Ježíš povolal Jakuba i s jeho mladším bratrem Janem k sobě, když na lodi společně se svým otcem spravovali rybářské síť.⁴⁶ Podle evangelia oba velkodušně opustili otce i loď a šli za ním. Jakub je v úryvcích Písma často uváděn za Petrem hned na druhém místě a tím byla zdůrazněna jeho důležitost. To, že s Petrem a Janem patřil Jakub ke Kristovým privilegovaným učedníkům, se usuzuje z toho, že byli Ježíšem povoláváni k významným událostem. Ať šlo o vzkříšení dcery Jairovy,⁴⁷ o událost Proměnění na hoře Tábor,⁴⁸ zahájení

---

⁴² TURNER, Victor, TURNER, Edith. *Image and Pilgrimage in Christian Culture* (New York 1978). s. 6.

⁴³ [Http://www.vwv.cz](http://www.vwv.cz) [online]. 2009 [cit. 2009-02-15]. Dostupný z WWW: <<http://www.vwv.cz/jakub/svjakub.php>>.

⁴⁴ Nový zákon. Mk 5, 37. 9, 2. 14, 33.

⁴⁵ [Http://www.vwv.cz](http://www.vwv.cz) [online]. 2009 [cit. 2009-02-15]. Dostupný z WWW: <<http://www.vwv.cz/jakub/svjakub.php>>.

⁴⁶ Nový zákon. Mt 4, 21-22. Mk 1, 19-20.

⁴⁷ Nový zákon. Mk 5, 37. Lk 8, 51.

⁴⁸ Nový zákon. Mt 17, 1. Mk 9, 2. Lk 9, 28.

tzv. eschatologického proslovu,⁴⁹ nebo povolání do Ježíšovy blízkosti v Getsemanské zahradě, kde se pak z úzkosti potil krví.⁵⁰ Po Ježíšově Nanebevstoupení hlásal Jakub evangelium. Jedna věc zůstává naprosto jasná, a sice to, že Jakub se těšil velké autoritě uvnitř prvotní církve v Jeruzalémě, podílel se na jejím budování a spolu s Petrem za ni cítil pastorální odpovědnost.⁵¹ Zemřel jako první z Dvanácti mučednickou smrtí za vlády Heroda Agrippy I.⁵²

Jedna z legend vypráví, že Jakub kázal v tehdejší Hispánii, dnešním Španělsku. Nicméně v Bibli, ani ve spisech prvotního křesťanstva o tom žádná zmínka není. Po celou dobu prvních pěti století po Kristu, se píše jen to, že kázal v Sýrii a Judsku, mezi židy. Jakub také musel být znám právě ve svaté zemi, jinak by nebyl Herodem Agrippou tak pronásledován, ostatně zde byl také zajat a popraven. Za uvážení stojí rovněž fakt, že do tzv. Jeruzalémského koncilu, který se konal kolem roku 50, bylo kazatelské úsilí namířeno v první řadě do vnitřních, tedy židovských řad a Jakub byl usmrčen asi roku 44. Teprve Pavel na koncilu vyděluje křesťanství z židovství a obrací se k pohanům.⁵³

Jakubovo působení na Iberském poloostrově je sporné. Soudit tak lze jen z množství legend, které se k jeho životu zachovaly. Někdy se tvrdí, že poté, co byly apoštolovy ostatky uloženy v klášteře sv. Jakuba na Sinaji, dnešním klášteře sv. Heleny, byly přeneseny do Španělska. Dle jednoho z mnoha podání uložili apoštolovi žáci mučednickovo tělo do člunu a vyčkávali na příhodné počasí. Loďka se však náhle sama odrazila od břehu a bez přispění posádky doplula bez nehody do Galicie, byla řízena anděly. Informace o této události pocházejí z poloviny devátého století, jsou obsaženy v Martyrologiu Floruse z Leónu.⁵⁴ Nedaleko galicijských břehů Jakubovi žáci tělo pohřbili. Slova Jakuba a jeho následovníků však nepadla ve Španělsku na úrodnou zem a na hrob se zapomnělo. Jakubovy ostatky mohly být do Španělska převezeny jak v prvním století, tak až ve století osmém, poté, co byly na Sinaji zachráněny před muslimy.

---

⁴⁹ Nový zákon. Mk 13, 3.

⁵⁰ Nový zákon. Mt 26, 37. Mk 14, 33.

⁵¹ [Http://cs.wikipedia.org](http://cs.wikipedia.org) [online]. 2009 [cit. 2009-02-15]. Dostupný z WWW: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Svat%C3%BD_Jakub_Star%C5%A1%C3%AD>.

⁵² Nový zákon. Sk 12, 2.

⁵³ SUSA, Zdeněk. Ultreia. Zpráva o putování z Prahy až na konec světa 1991 – 1996. Díl II., Od Loiry k Atlantiku (Středokluky 1999). s. 23 – 24.

⁵⁴ MELCZER, William. The pilgrim's Guide de Santiago de Compostela (New York 1993). s. 13.

Místo Jakubova hrobu upadlo v zapomnění. Teprve kolem roku 813⁵⁵ měl spatřit v Galícii poustevník Pelagius na hoře Libederón nebeská světla provázená zpěvy andělů. Upozorňovaly na apoštolův hrob. Pelagius informoval biskupa Theodomira z Iria Flávia, který tehdy řídil osídlování v povodí řeky Ully, ten se na místo okamžitě vydal. Na campus stellae, poli hvězd,⁵⁶ starém římském hřbitově spatřil jakési světélkování, a pustil se do vykopávek. Nalezl ostatky, které identifikoval jako relikvie Svatého Jakuba. Král Alfonso II. Asturský nechal na místě vystavět tři kostely, které se pozdější přestavbou sjednotily v jeden.⁵⁷

Dnes už víme, že v devátém století se o hrobu sv. Jakuba v Galícii vědělo. Alfonso II. Asturský si byl jistě vědom politického významu tohoto objevu, Jakubův hrob se měl stát symbolem v boji proti muslimům, kteří po roce 711 dobyli téměř celé Španělsko. V souvislosti s nalezením apoštolova hrobu se hovoří také o Karlu Velikém. Ten dle legendy zahlédl na nebi hvězdnou cestu (mléčnou dráhu), směřující do Galície. Jednou se mu prý zjevil sám Svatý Jakub. Řekl mu, že je vyvolen k tomu, aby projel touto cestou a půdu, ve které leží jeho tělo, osvobodil z rukou muslimů. Zvěstoval také, že tam pak budou putovat mnohé národy, aby došly odpuštění hříchů a aby chválily Boha. Karel tedy vyrazil na cestu, dobýval nová území, až dorazil na campus stellae, hvězdné pole, a osvobodil světcův hrob. Španělsko pak kristianizoval a za pomoci sv. Jakuba zbavoval nepřátele.⁵⁸ Historický relevantní důkaz, že Karel Veliký byl skutečně v Galícii, neexistuje. Jisté je jen to, že bojoval v severovýchodním Španělsku, pokoušel se dobýt Zaragozu, podařilo se mu vyplenit Pamplonu, za níž se mu Baskové pomstili v roce 778 u Roncesvalles. Zde také padl slavný Roland.

A tak vlastně nikdo neví, kdy a jak byl hrob apoštola nalezen a neví se ani, zda v něm leží, či zda vůbec v Galícii kdy byl. To ovšem v devátém století nebylo důležité. Poté, co muslimové v osmém století dobyli Pyrenejský poloostrov, zůstala nezávislá pouze hornatá Asturie, která pomalu soustřeďovala odbojné Vizigóty a další španělské křesťany. Zde, se za rozkvětu

---

⁵⁵ Různí autoři udávají různé možnosti. Mezi časté patří také rok 822.

⁵⁶ Výraz campus stellae je jedním z množství vysvětlení názvu Compostela, slovo však může znamenat i compostum, pohřebiště.

⁵⁷ [Http://www.kultura.slansko.cz](http://www.kultura.slansko.cz) [online]. 2005 [cit. 2009-03-01]. S. 42. Dostupný z WWW: <<http://www.kultura.slansko.cz/upload/2008/09/spain.pdf>>.

⁵⁸ DE VORAIGNE, Jakub. *Legenda Aurea*. Uspořádala Anežka Vidmanová (Praha 1998). s. 378 - 383

unikátní archaické křesťanské kultury, tvoří jádro budoucí reconquisty. Oviedo se brání zprvu samo, později s pomocí francké říše.⁵⁹

Ideální čas pro objevení hrobu apoštola Jakuba v sousední Galicii. Jaký jiný symbol reconquisty si přát! Španělská půda je posvěcena a náleží křesťanům. Svatý Jakub stojí při křesťanských vojscích a také jim pomáhá. Roku 844 asturský král Ramiro I. v bitvě u Clavija poráží Maury za přispění Svatého Jakuba. Datum je často zpochybňováno, pochybuje se i o tom, zda bitva má vůbec historický základ, či zda je jen výplodem dobové atmosféry. Jakub se zde zjevuje na bílém koni s mečem jako Matamoros – Maurobijec. Podobná legenda se vypráví i o bitvě u Las Navas de Tolosa z roku 1212. Postupně křesťanská vojska (za mohutné podpory bojovníků a všech možných dobrodruhů především z Francie) dobývají severní Španělsko. Ještě roku 977 je al-Mansúrem zničena původní svatyně v Santiagu de Compostela, poutníků však od přelomu tisíciletí přibývá a tak je nad Jakubovým hrobem v roce 1075 započata stavba monumentální románské katedrály. V roce 1085 je Alfonsem VI. Kastilským dobyt Toledo, což znamená zásadní obrat v boji, od této doby maurská vojska ustupují, až je v roce 1492 dobyt jejich poslední bašta Granada.⁶⁰ Zajímavá na tom všem je přeměna pojetí apoštola Jakuba z mírumilovného rybáře až po patriotský symbol odporu křesťanů k muslimské nadvládě. Jakub je znázorňován jako Maurobijec na cválajícím bílém koni s mečem v ruce a křížem ve druhé.⁶¹

2.3.1 Mušle, symbol poutníků

„Symbolem poutníků putujících do Santiaga de Compostela je Svatojakubská mušle. Původ mušle pochází z legendy, podle které portugalský rytíř stál v blízkosti přístaviště, kde stála loď, která přivezla ostatky svatého Jakuba do Španělska. Když jeho kůň viděl podivuhodný a světlý třpyt, který dopadal z hvězd na apoštola, byl z pohledu tak vyděšený, že skočil do vody a vzal s sebou do hlubin i rytíře. Rytíř byl zachráněn a vytažen na palubu. Zachránci plni úžasu viděli, že jeho tělo bylo zcela pokryto svatojakubskými mušlemi. Existují i další legendy, které se váží ke Svatojakubské mušli. Všechny mají v podstatě stejnou předlohu příběhu, totiž

---

⁵⁹ [Http://reconquista.navajo.cz](http://reconquista.navajo.cz) [online]. 2009 [cit. 2009-03-02]. Dostupný z WWW: <<http://reconquista.navajo.cz/>>.

⁶⁰ [Http://cs.wikipedia.org](http://cs.wikipedia.org) [online]. 2009 [cit. 2009-03-10]. Dostupný z WWW: <<http://cs.wikipedia.org/wiki/Reconquista>>.

⁶¹ COLEMAN, Simon, ELSNER, John. Pilgrimage (Cambridge 1995). s. 106.

*svatým Jakubem zázračně zachráněné lidi.*⁶² S mušlí jako symbolem se na Svatojakubské cestě setkáme naprosto všude, je používána jako jeden ze symbolů značení cesty a taky jako hlavní symbol cesty. Každý poutník si cestou mušlí opatří, mít sebou mušlí, znamená být poutníkem.

2.4 Camino de Santiago

Od 9. století začali k údajnému hrobu sv. Jakuba v Galicii chodit poutníci z celé západokřesťanské Evropy. Tak začala tradice Camina de Santiago – Svatojakubské pouti.

Od 12. století nabývá pout' masových rozměrů. To je také doba, kdy vzniká slavný Codex Calixtinus, neboli Liber sancti Jacobi.⁶³ Tento soubor pěti knih o sv. Jakubovi se stal informační základnou všem zájemcům o tuto tematiku. První kniha, Antologie liturgických obřadů ke cti sv. Jakuba, je rozsáhlou sbírkou kázání, oficií a hymnů k uctívání apoštola. Kniha zázraků mluví o zázracích vzešlých z přímluvy ke světcí z let 1080-1135. Kniha přenesení vypráví o životě Jakuba, o jeho evangelizační činnosti, o jeho mučednické smrti, zázračném přenesení jeho ostatků a o vzniku Svatojakubské legendy. Čtvrtá kniha, známá historie Karla Velikého a Rolanda, hovoří o hrdinských činech slavných osobností, o jejich boji s Maury a o nalezení apoštolova hrobu. Nejslavnější je však pátá kniha, Průvodce poutníka do Santiago de Compostela, která v jedenácti kapitolách podává praktické informace o Cestě. Soubor knih byl připsán papeži Kalistu II. Skutečným autorem je však jistý Aimeric Picaud, francouzský kněz z okolí Poitiers, jenž žil ve 12. století.⁶⁴

Autor Codexu Calixtinus hovoří o čtyřech nejdůležitějších variantách Svatojakubské cesty, které se časem ustálily. Poutníci z celé kontinentální Evropy se totiž napojovali na čtyři hlavní trasy: z Paříže přes Tours (poutní místo St. Martin de Tours) a Bordeaux, z Vézelay (poutní místo Notre Dame de Puy) a z Arles (poutní místo Notre Dame d'Arles) přes Toulouse. Poutníci ze střední Evropy se shromažďovali již v Cáchách, Trevíru, či Einsiedelnu. Poutníci z Irska se připojovali k Angličanům, kteří se pak plavili do Bordeaux, nebo až do La Coruñi.

---

⁶² [Http://cs.wikipedia.org](http://cs.wikipedia.org) [online]. 2009 [cit. 2009-03-21]. Dostupný z WWW: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Jakub_V%C4%9Bt%C5%A1%C3%AD>.

⁶³ Poslední vydání Liber sancti Jacobi pochází z roku 1998, vydané v Santiagu de Compostela.

⁶⁴ [Http://www.kultura.slansko.cz](http://www.kultura.slansko.cz) [online]. 2005 [cit. 2009-03-01]. S. 42 - 43. Dostupný z WWW: <<http://www.kultura.slansko.cz/upload/2008/09/spain.pdf>>.

První tři varianty cesty se spojují u španělských hranic, v pyrenejském městečku Saint Jean Pied de Port, čtvrtá se připojuje v navarrském městě Puente la Reina. Jednotlivé verze Camina de Santiago obdržely svá středověká jména. Cesta z Paříže, či z Tours byla nazývána via touronense, cesta z Vézelay via lemovicense, z Puy via podense a Arles či Toulouse via tolosana.

Camino Francés je původní Svatojakubská cesta z Pyrenejí do Santiaga de Compostela, vznikla v 11. století. V knize *Historia Silense* je zpráva z roku 1118, že Král Sancho III. Garcés z Navarry (1004–1035) vytvořil předpoklady pro vznik cesty mezi Pyrenejemi a Nájerem. První zmínka o významné severošpanělské dopravní ose, která spojovala královská města Jaca, Pamplona, Burgos a León pochází z roku 1047. V zakládací listině útulku pro poutníky v Arconadě u Villalcazar de Sirga se píše o poutnících do Říma a do Santiaga de Compostela, kteří využívali cestu vedoucí kolem útulku. Od 11. století se snažili panovníci všech křesťanských říší v severním Španělsku přilákat poskytnutím různých privilegií osadníky z Francie, aby podél Camino Francés vznikala nová osídlení. Označení Camino Francés bylo poprvé doloženo ve 12. století ve městě Astorga, je odvozeno od francouzských osadníků. Přibližně od roku 1050, králové, knížata, duchovní, mnichové a rytíři zakládali útulky pro poutníky. Kolem roku 1130 byly útulky pro poutníky podél cesty přibližně každých patnáct kilometrů. Od 14. století byla charitativní infrastruktura dále zahuštěna menšími ubytovnami, které zakládali soukromníci nebo bratrstva.⁶⁵

Cesta ze Saint Jean je dodnes nazývána Camino Francés, Francouzská cesta, vedoucí přes Pamplonu, Logroño, Burgos, León, Astorgu a Ponferradu do Santiaga de Compostela. Dodnes ale existují i jiné trasy. Je to zvláště Camino del Norte, Severní cesta, vedoucí při severním břehu Španělska přes Bilbao, Oviedo a Lugo. Dále pak kratičká Camino Inglés, Anglická cesta z přístavu La Coruña a Camino Portugés, Portugalská cesta, vedoucí Portugalskem přes Coimbru, Porto a Vigo. Známé byly také španělské trasy ze Sevilly (Vía de la plata), nebo z Barcelony, či Zaragozy. To vše soudě podle dnešních cest, které na ty historické navazují.

Jednotlivé trasy postupně začaly zdobit hodnotné architektonické a umělecké církevní monumenty, kláštery a hospice, začala vznikat infrastruktura, obce a města. Právě v souvislosti se Svatojakubskou cestou vznikají od 11. století jedny z prvních románských staveb Evropy. Památky okolo Cesty patří dnes k nejcenějším evropskému kulturnímu

---

⁶⁵ [Http://www.vwv.cz](http://www.vwv.cz) [online]. 2009 [cit. 2009-03-05]. Dostupný z WWW: <<http://www.vwv.cz/jakub/spanelsko.php>>.

dědictví. Počet poutníků neustále stoupal. Největší nápor Santiago zaznamenávalo vždy o Svatém roce. Svatý rok se slaví tehdy, vyjde-li svátek sv. Jakuba (25. červenec) na neděli.

Potřeby reconquisty, i nutná ochrana a péče o poutníky a statky, které se hromadili v různých objektech spojených s poutí a církví, si vyžádaly vznik vojenských řádů a bratrstev. Z nich vyšel i Řád svatého Jakuba od meče, založený v Leónu v roce 1161, měl za úkol, se starat hlavně o poutní cesty a poutníky, později se jeho působení rozrostlo i na okolí poutních cest.⁶⁶

Cesta bývala velmi nebezpečná, poutníci mohli přijít o život za špatného počasí v horských průsmycích Roncesvalles a Somport, v divokých horách Galície, nebo na španělské mesetě, kde poutníci zmírali v zimě chladem a v létě žízní. Dříve bylo velice důležité se na takovou cestu sdružovat a předcházet tak nepříjemnostem, které by jako jednotlivci nemuseli ustát bez úhony. Dříve jako dnes hledali poutníci na noc útočiště v kláštorech a hospicích, dnes tzv. refugios a albergues, poutnických ubytovnách.⁶⁷

Ve 20. století poutě do Santiaga de Compostela téměř ustaly, byl to důsledek obecné protináboženské a hlavně proticírkevní atmosféry, svou důležitou úlohu sehrály také světové války. Společenské změny 60. let spolu přinesly i výrazný zájem o náboženské a spirituální tradice světa, novou šanci začalo dostávat i žité křesťanství. Od 80. let, které můžeme bez nadsázky nazvat spirituální revolucí, jakousi duchovní obrodu Západu, začíná náboženství, či obecně spirituálně pojatá religiozita, hrát ve společnosti důležitou úlohu. Na Západě se živelně šíří východní spirituality, rozvíjejí se různá křesťanská a nábožensky synkretická společenství, pulsy knihkupectví zaplavují tisíce titulů náboženské, mystické a esoterické literatury. Kapituluje poslední prognostici „smrti Boha“, někteří v rámci celosvětového narůstání náboženského fundamentalismu a extremismu hovoří o „Boží pomstě“.⁶⁸ Atmosféra doby přeje pouti, která nemá původní náboženský náboj, má však rozměr obecně spirituální. Na pouť se ale vydávají i lidé, jakkoliv nábožensky neteční, s motivy spíše kulturními a sportovními. Takové aktivity jsou impulsem i pro členy institucionalizovaných církví, či náboženských společností, kteří vykonávají pouť dle tradičních vzorů.

---

⁶⁶ [Http://www.kultura.slansko.cz](http://www.kultura.slansko.cz) [online]. 2005 [cit. 2009-03-01]. S.53. Dostupný z WWW: <<http://www.kultura.slansko.cz/upload/2008/09/spain.pdf>>.

⁶⁷ OHLER, Norbert. Náboženské poutě ve středověku a novověku (Praha 2002). s. 102 – 108.

⁶⁸ Od devatenáctého století byla udržována představa, že náboženství musí ustoupit pokrokovým trendům. Zasáhla velké osvícence a scientisty, „vědecké“ mýty typu darwinismu, marxismu a freudismu, až po některé postavy moderní sociologie náboženství. Výraz „smrti Boha“ je spjat především s filozofií Nietcheho a výraz „Boží pomsta“ uvedl v širokou známost sociolog náboženství Gilles Kepel.

V polovině 80. let chodilo na pout' do Santiaga de Compostela kolem 2500 poutníků ročně. V roce 1989 vzrostl počet poutníků na téměř 5760. Zásadní průlom nastal roku 1993. O svatém roce získalo Compostelu⁶⁹ 99 436 poutníků, což byl v porovnání s předešlým rokem nárůst o více než 900% (z 9 764 na 99 436). V 90. letech pak počet putujících pravidelně stoupá. Největší nápory Santiago zažívá tradičně o Svatém roce. Po roce 1993 to byl rok 1999 se 154 613 poutníky a rok 2004 s neuvěřitelnými 179 944 držiteli Compostely. Poslední rok, ke kterému existují úplné údaje o držitelích Compostely, je rok 2008 s 125 141 poutníky.⁷⁰ V roce 1993 byla Svatojakubská cesta zapsána do seznamu světového kulturního a přírodního dědictví lidstva UNESCO.⁷¹

3. Metodologie výzkumu

Terénní výzkum se uskutečnil v měsících červenci a srpnu roku 2008. Jako prostor, kde výzkum provést, jsem si vybral Camino Francés (Francouzskou cestu), která je z celé spleti cest, vedoucích k hrobu svatého Jakuba, tou nejfrekventovanější. Výzkum byl dále částečně rozšířen na Camino del Norte (Severní cestu), která už není tak vyhledávanou cestou jako Camino Francés, zato pojetí Cesty zde, se ve většině případů diametrálně liší od alternativní sestry. Konkrétně se jedná o úseky Saint Jean Pied de Port až Santiago de Compostela na Camino Francés a Santillana del Mar až Irún na Camino del Norte. Pro své bádání jsem jako dopravní prostředek zvolil bicykl. Záměrně jsem si vybral takto, abych mohl postihnout větší zkoumaný vzorek. Jako pěší poutník bych byl víceméně omezen na menší a tutěž skupinu lidí, která by se denně a to za průběh celé pouti, téměř nezměnila. Jako cyklista mohu s poutníky strávit většinu dne a na jeho konci, či ráno, jednoduše dojet k dalším.

Prvotním cílem bylo zaměřit výzkum hlavně na poutníky a právě z tohoto důvodu padla volba načasování na léto, kdy je poutníků na cestě nejvíce. Záměr se sice podařil, ale

---

⁶⁹ Compostela (příloha č. 1) je certifikát o dokončení Cesty, který vydává poutní kancelář v Santiago de Compostela. Pro splnění podmínek dokončení cesty je třeba ujít po poutní cestě minimálně sto kilometrů pěšky, sto padesát kilometrů na koni (oslu, či mezku), nebo dvě stě kilometrů na bicyklu. Jako důkaz poutníkům slouží Credencial del Peregrino (viz. kapitola Ubytování)

⁷⁰ Statistické údaje o držitelích Compostely poskytuje kancelář arcibiskupství v Santiagu de Compostela, též jsou dostupné na webových stránkách. [Http://www.archicompostela.org](http://www.archicompostela.org) [online]. 2009 [cit. 2009-03-15]. Dostupný z WWW: <<http://www.archicompostela.org/peregrinos/Estadisticas/estadisticas2006.htm>>.

⁷¹ [Http://whc.unesco.org](http://whc.unesco.org) [online]. 2009 [cit. 2009-03-20]. Dostupný z WWW: <<http://whc.unesco.org/en/list/669>>.

samotnému výzkumu to spíše přidalo na otázkách. Přiznejme si, že poutníci putující do Santiaga de Compostela, se v průběhu ročních období mění. Změny jsou jak v jejich četnosti, tak i v pojetí a charakteru jejich Cesty. Více informátorů z řad hospitaleros⁷² potvrdilo, že v zimním období sice významně ubývá putujících, zato jejich spiritualita a náboženská vyspělost spíše stoupá.⁷³ Jednoduše řečeno, z letních davů, putujících do Santiaga de Compostela z rozličných důvodů, se v zimě stanou prořídli solitéři, kteří ve své samotě na Cestě, jsou duchovně více nakloněni a mnohdy jsou ve víře i dosti znalí. Nelze tím nijak snižovat vážnost poutě napříč obdobími roku a ani se nedá takto lehko hodnotit, protože výjimek potvrzujících pravidlo je v průběhu roku nespočet. Jen jsem chtěl naznačit, že některé závěry v této práci mohou být zkresleny prizmatem ročního období, ve kterém byl veden výzkum. Chybou je, že jsem vyplývající nedostatky nedoplnil výzkumem z jiného ročního období, protože jsem se už z časových důvodů nedokázal zpět na cestu vrátit.

Vůbec zkoumat fenomén pouti a smýšlení poutníků je celkem problém a to zejména z pohledu, jak a odkud celý fenomén uchopit a hlavně jak ho vůbec prezentovat. „*Antropologie má jen málo prostředků, jak zkoumat osobní zkušenosti, a pouť se svou realizací tělesné, duchovní a emocionální cesty, a hledání proměny, uzdravení, či společenství, je obzvláštní výzvou.*“⁷⁴ U obsáhlého tématu, jakým pouť bezesporu je, si výzkum vyžaduje spojení různých přístupů. V ideálním případě je vhodné vycházet z perspektiv různých oborů. A v tomto případě je třeba vzít v úvahu dějiny konkrétní svatyně, psychologickou a duchovní přípravu jednotlivce, politické, kulturní a ekonomické činitele, vzájemné vztahy mezi domovem, cestou a svatyní, teologický důvod bytí konkrétního místa a náboženské a kulturní významy, jaké má místo pro poutníky, a širší ekonomické a společenské dopady, jaké má pouť na společenství, které poutníka vyslalo, i na společenství, jež ho přijalo, a na poutníky, kteří jsou právě na cestě.⁷⁵

Výzkum byl veden formou narativních a polostrukturovaných rozhovorů. Při snaze popsat současný stav poznání tak záludné věci, jako je náboženská pouť, je zřejmé, že je třeba pochopit historický kontext celé věci, abychom si mohli stanovit, skrze jaké výzkumné otázky popíšeme dnešní poutnictví do Santiaga de Compostela. Můj výzkum na svém počátku de facto vycházel z premisy, že ve středověku chodili lidé na poutě především kvůli svému

---

⁷² Hospitaleros jsou lidé, kteří se starají o poutní ubytovny. (viz. kapitola Ubytování)

⁷³ Tuto informaci mi potvrdili v ubytovnách s celoročním provozem v Estelle, Logroňu, Tardajos, Bercianos del Real Camino a Monte del Gozo na Camino Francés a stejně tak i v Güemes a Irúnu na Camino del Norte.

⁷⁴ BOWIE, Fiona. Antropologie náboženství (Praha 2008). s. 243.

⁷⁵ BOWIE, Fiona. Antropologie náboženství (Praha 2008). s. 243.

náboženskému přesvědčení.⁷⁶ Oproti tomu poutníci, kteří jsou na Svatojakubské cestě dnes, už budou mít více důvodů k poutnictví, než-li čistě ten duchovní. Zkráceně: Svatojakubská cesta zažívá svůj „boom“, ale tento rozkvět a sílící zájem o ni, nekoresponduje i se zájmem o čistě duchovní smysl této Cesty. Chtěl jsem si potvrdit, že původně sakrální rozměr Svatojakubského poutnictví, je válčován novodobou formou sekulárního turismu. Potvrzení, či vyvrácení premis, bude dán prostor až v jiných částech této práce. To, co se snažím naznačit je, že chtěl-li jsem vést výzkum tímto směrem, nutně bylo třeba s poutníky a lidmi, kteří k pouti náleží, vést rozhovory na téma jejich zbožnosti a víry. A právě zde je vše tak záludné. Strukturovaný rozhovor je v tomto případě cesta do velkého „nepřesna“, navíc existují oficiální statistiky obdržitelů Compostely, kde máte možnost zaškrtnout, jaký byl důvod Vaší poutě. Ano, se statistikami podobného rázu, se určitě dá pracovat a vyjádřit, jak to s těmi náboženskými důvody a konzervativností cesty vlastně je, ale jak je také možné se dočíst v mnoha statistických poučkách, jsou to „jen“ přesné součty nepřesných čísel. Dle mého názoru není možné vyjádřit s určitou přesností stav zbožnosti člověka. Vraťme se k první větě odstavce. Volba narativních a polostrukturovaných rozhovorů má své opodstatnění právě kvůli výše zmíněným věcem a hlavně úzce souvisí i s pohledem, s jakým jsem chtěl na fenomén poutní cesty nahlížet. Nešlo mi o to, vést si statistiku informátorů, kteří by pro mne znamenali jakýsi reprezentativní vzorek zastupující mladé, starší, nejstarší, průřez napříč národnostmi, nebo jednotlivce, páry a skupiny. I když snahou mého výzkumu bylo postihnout všechny uvedené části reprezentativního vzorku, což se také víceméně stalo, rozhodující pro mé závěry byla celková atmosféra celé poutní cesty. Rozhovory se nesly v duchu přátelského seznámení a dále jsem je nechal směřovat právě k osvětlení motivace poutníkovy počínu a k jeho náhledu na celý fenomén. Výsledky výzkumu motivací poutníků, na jehož pozadí jsem v počátku toužil přiblížit i celý fenomén, naznačily, že cesta vede správným a logickým směrem, ale prezentovat nějaké dogmatické závěry, by bylo chybné. Zbožnost poutníků se nedá vyjádřit: ano, jsem věřící, nebo ne, nevěřím ve svatého Jakuba, ba ani v Boha. Rozhovory ukázaly, že v odpovědích je vždy nějaký přesah a že jediné, o čem vlastně mohu s jistotou referovat je atmosféra Svatojakubské cesty v době mého výzkumu. Faktorům, které atmosféru vytváří a na kterých si dnešní Camino de Santiago přiblížíme, bude dán prostor v následujících částech práce.

---

⁷⁶ Samozřejmě, že ani ve středověku nebylo jediným důvodem náboženské poznání, většina poutníků v pozdním středověku už měla více, jak jeden motiv. Někdy šlo o zábavu, jindy to byly i zřejmé důvody. Na poutních cestách se pohybovalo mnoho zákeřných zločinců. Někteří darebáci měli uloženo vykonat pouť jako trest za své činy. Známé jsou i poutě vykonané na základě slibu v těžké situaci, jako tomu učinila Kolumbova posádka. viz.: OHLER, Norbert. Náboženské poutě ve středověku a novověku (Praha 2002). s. 64.

4. Stav současného poznání poutní cesty

4.1 Trasy dnešní cesty na území Španělska

Značených cest, které vedou k hrobu svatého Jakuba, je po celém území Španělska několik. Připomeňme, že na pouť by se měl poutník vydat z místa svého bydliště. To, že vůbec vznikly nějaké značené poutní cesty, je úzce spojeno s historií cestování po poutních místech. Možná, že by si poutník byl schopen mnohdy najít kratší cestu ke svému cíli, ale naneštěstí ne všem poutníkům hraje do karet geografické členění jeho nejkratší cesty k cíli a v historii býval problém také se členěním politickým. Proto, když se poutník ze svého domova na cestu vydal, volil vždy tak, aby v ní mohl i pokračovat, čili si jí nejvíce usnadnit. Usnadnění, o kterém mluvíme, může být možnost ubytování v církevních objektech, jak známe z historie, taktéž nalézání duchovní podpory pro další pokračování jeho cesty tamtéž, obejít klimaticky nepříznivé podmínky, jednoduše zvolit vše tak, aby veškerá možná rizika snížil na minimum. Když se tedy poutník na cestu vydal, snažil se co nejdříve najít již známou a ověřenou cestu, o které se vědělo, že maximum rizik eliminuje na minimum. Tímto způsobem pravděpodobně vznikly i dnešní značené poutní cesty do Santiaga de Compostela napříč celou Evropou, které navazují na své sestry z předešlých let. Z nejvýznamnějších cest, které vedou Španělskem, si vyjmenujme Camino Francés, Camino del Norte vedoucí z baskického Irúnu po severním pobřeží Španělska, Vía de la Plata s výchozím bodem v andaluské Seville, Camino Primitivo začínající v asturském Oviedu a později napojujícím se na Camino Francés a v neposlední řadě také kratičká Camino Inglés z galicijského přístavu Ferrol. Za zmínku také stojí v pořadí druhá nejvyužívanější cesta Camino Portugués, jejíž delší část vede Portugalskem. Ostatní a méně používané cesty viz. příloha č. 2.

Tabulka návštěvnosti jednotlivých cest

Poutní cesta	2006	2007	2008
Camino Francés	82407	91872	98729
Camino Portugués	6467	8110	9770
Camino del Norte	5378	5871	7035
Vía de la Plata	3523	4193	5104
Camino Primitivo	1588	2569	2719
Camino Inglés	804	1085	1451
Ostatní cesty	210	326	333
Celkem	100377	114026	125141

77

Nejvyužívanější a tím i nejznámější cestou na Iberském poloostrově je Camino Francés, tzv. Francouzská cesta. Její popularita samozřejmě vychází z výše zmíněných aspektů. Historicky navazuje na význačné cesty vedoucí z Francie a tím i zbytku Evropy. Ústí do ní i několik menších španělských cest. Camino Francés má svůj počátek v Pyrenejích, nedaleko španělské hranice, ve francouzském městečku Saint Jean Pied de Port a končí samozřejmě v Santiagu de Compostela. Jako kilometrová vzdálenost je uváděn počet 764 kilometrů⁷⁸, které prochází územím čtyř autonomních společenství (Navarra, La Rioja, Kastlie a León a Galície) a dvou států (Francie, Španělsko). Abychom si přiblížili tuto vzdálenost, uveďme, že pěší poutník ji zdolává přibližně jeden měsíc, záleží na jeho zdatnosti. Míst, která na této trase stojí za pozornost, je nespočet. Poutník jistě ocení přírodní scenérie Pyrenejského pohoří, cesty mezi vinicemi ve vinařské La Rioja, nekončící roviny na mesetě, podhůří Kanteberských hor s keltskou perlou-vesničkou O Cebreiro, nebo cestu zelenou a kopcovatou Galícií. Velká města romantice dnešních poutníků moc nesvědčí, přesto nejednoho poutníka ohromí nejen

⁷⁷ Tabulka převzata z oficiálních statistik držitelů Compostely dostupných na WWW:

<http://www.archicompostela.org/Peregrinos/Estadisticas/Estadisticaperegrinacion.htm>

⁷⁸ Údaj pochází z kilometrovníku na Credencial del Peregrino vydávaného sdružením Přátel cesty ze Saint Jean Pied de Port. Kilometrické vzdálenosti zbývající do Santiagu de Compostela se často liší viz. kapitola Značení poutní cesty.

náboženské stavby, kolem nichž se rozvíjela. Uved'me Pamplonu, Logroño, Burgos, Sahagún, León, Ponferradu, či Sarrii. O to krásnějším dojmem působí přátelské vesničky a malá města, jejich kouzlo je neopakovatelné a atmosféra velice příjemná.

4.2 Značení poutní cesty

Celou trasu je možné jít i bez mapy. Cesta je velice dobře značena a jen velkým nedopatřením se na ní dá zabloudit. V případě, že poutník ze své cesty sejde a není si jist, kde udělal chybu a ani jak ji napravit, stačí jediné, zeptat se kohokoliv ve své blízkosti. To kde cesta vede a jak se na ní opět dostat, ví úplně každyčkový místní člověk a laskavě vždy rád pomůže. Vůbec vztah lokálního obyvatelstva k poutníkům je velice vřelý. Jedním ze symbolů současné poutní cesty je žlutá šipka, která provádí poutníky po celou dobu jejich poutě. Občas ji potkáte i na bizarních místech, většinou právě tam, kde je to potřeba. Dalším symbolem, kterým se značí cesta, je symbol pro poutníky nejsymbolovější, a to mušle. Vidět večer mušli a nebo žlutou šipku, v kombinaci s tím, že Vám sluníčko svítí přímo do očí, znamená, že jdete správným směrem. Vše je koncipováno tak, aby zrakům poutníka během jeho cesty, neuniklo nic ze zajímavostí, které je možné vidět. Při průchodu velkými městy, kde by poutník mohl snadno ztratit orientaci, je vše značeno přehledným způsobem a navíc trasa vede kolem všeho podstatného. Žlutá šipka může vypadat kdekoli jakkoliv, ale symbol mušle bývá v každém autonomním společenství jiný. Šipek a mušlí spatří poutník během cesty nespočet, tvary i podoby jsou různé, důležité je ale uvěřit tomu, že tyto symboly vedou správným směrem. Mohou se objevit kdekoli: na zdech, na domech, na kamenech, stromech, silnicích, samostatných cedulích, či speciálně k tomu zbudovaných sloupcích. V Galícii existují sloupky s kilometry zbývajících do cíle. Zřídka jsou podle silnic dopravní značky s uvedenou kilometráží zbývajících do Santiaga de Compostela. Kilometráže se občas nepatrně liší. Rozdíl je, dle mého názoru, dán skutečností, že poutní cesta velmi často kopíruje běžnou silnici, někdy vede podél ní a jindy se zase odkloní do krajiny. Jde tedy o to, jestli uvedené kilometry jsou myšleny na silnici, nebo na poutní cestu. Další možností je změna trasy. Tím, že Camino se snaží ukazovat vše zajímavé a když to nejde, tak aspoň to zajímavější, co se dá okolo ukázat, se podoba trasy může měnit každým rokem. Občas je vidět, že silnice vede k cíli přímější cestou, ale Camino kamsi uhýbá, aby se před cílem opět spojilo se silnicí. Někdy je

tomu zase naopak. Dalším problémem jsou soukromé pozemky, napříč jimiž je cesta vedena. Vlastníkům pastvin a zahrad může dnešní masové poutnictví přijít příliš a tak se proti tomu ohradí, nutně tedy musí vzniknout oklika, která cestu spíše nezkrátí. Rčení, že všechny cesty vedou do Říma, se odráží i na Camino de Santiago, jen s tou malou změnou, že Řím zaměníme za Santiago de Compostela. Měl jsem možnost jít po poutní cestě i jet po běžné silnici. Značení do Santiaga de Compostela je úplně všude poblíž, na silnicích i dálnicích jsou dopravní značky s nápisem Camino de Santiago, evropské kulturní bohatství.

4.3 Stav poutní cesty

Povrch a stav poutní cesty je velice proměnlivý. Camino vede po silnicích i silničkách, po polních cestách, lesních pěšinách, dlážděných chodnicích, přes pastviny, ploty, záleží na počasí, jaký stav se kde vytvoří. Obecně platí, že v horách a kopcích Camino maximálně využívá cest v terénu a naproti tomu na mesetě velice často kopíruje běžné silnice. Jak se poutník s cestou vypořádá, hodně závisí na zvolené obuvi. Špatně zvolená obuv následně ovlivňuje i pozitivní myšlení v překonávání velkých vzdáleností a tím i celý jeho pohled na Cestu. Každá, z poutních cest, má svá specifika. Byl jsem informován, že Camino Francés je z těch dobře připravených a snadněji zvládnutelných.⁷⁹ Ze své zkušenosti vím, že Camino del Norte je mnohem členitější a náročnější, cesty vedou více drsnější krajinou a také podléhají častým změnám počasí. O Vía de la Plata jsem zaslechl, že v létě je na ní až neskutečné horko a velký nedostatek vody. Její cesty vícekrát protínají i ohrady s býky.⁸⁰

---

⁷⁹ Mezi poutníky existuje i několik jedinců, kteří už zkusili poznat většinu španělských poutních cest vedoucích do Santiaga de Compostela a nebrání se komparaci. Informaci o nejsnazší dostupnosti Camino Francés v porovnání s jinými trasami mi potvrdili čtyři poutníci, kteří už mají tu možnost srovnání.

⁸⁰ Informátoři: Aitor ze Španělska a Pascal z Francie

4.4 Plánování, rozložení sil

Dnešní poutník si celou trasu cesty může přizpůsobit tak, aby ji byl schopen zvládnout. Již jsme zmínili, že značení a orientace na trase je uzpůsobeno srozumitelným způsobem, aby k cíli mohl putovat téměř kdokoli, navíc jde-li poutník v letních měsících, tak téměř v každé části jeho cesty stačí pouze následovat poutníky před ním, na trase nebývá mnoho míst, kde by poutník v rozmezí třiceti minut během dne nepotkal dalšího soukmenovce. Nicméně co člověk, to individualita a tempo které si zvolí, bývá jedním z nejdůležitějších faktorů pro dosažení cíle. Různá regionální sdružení přátel Camina de Santiago vypracovala pro svá území mapičky s údaji o trase a možnostech ubytování, aby si mohl poutník cestu naplánovat a přizpůsobit svému tempu. Navíc dnes si můžete průvodce celou cestou zakoupit už před započatím cesty v knihkupectvích.⁸¹ Existuje jich celá řada. Na počátku Camina Francés, v městečku Saint Jean Pied de Port, působí sdružení přátel Camina se svou malou kancelář, kde Vám vše ochotně vysvětlí a zadarmo dají prospekty téměř k čemukoliv. Takovéto kanceláře jsou i v ostatních větších (můžeme je taktéž označit jako nástupní) městech. Poutníkům se snaží pomoci právě s rozložením trasy a podání co nejvíce informací, které mu k něčemu budou. To, k čemu bude poutník v následujících dnech nejvíce přihlížet, je samozřejmě ubytování, možnost nákupu potravin nebo stravování a profil trati. Mapy a informační letáky, které jsou k dispozici, se nejvíce věnují právě těmto záležitostem. S přihlédnutím k okolnosti, že běžný poutník je schopen urazit za den okolo dvaceti kilometrů, jsou uzpůsobeny i informační karty s rozložením pouti. Jestliže poutník zahájí svou Cestu v Saint Jean Pied de Port, tak do Santiaga de Compostela, bude-li se držet itineráře od sdružení přátel cesty, dorazí za třicet čtyři dní.⁸² Samozřejmě ne každý poutník zvolí jako svou cestu Camino Francés, nebo má tolik času, aby mohl být více jak jeden měsíc na poutní cestě. Proto poutníci využívají i jiná nástupní místa na trase, nebo si svou pouť rozkládají do několika let, kdy postupně dosáhnou cíle. Ukažme si jen malý přehled předních nástupních míst.

---

⁸¹ Klasický turistický průvodce poutní cestou a jejími památkami v českém znění ještě nevyšel. Vzhledem k počtu poutníků z Čech, kteří se na poutní cestu vydávají, je téměř logické, že se tak ještě nestalo. Jeho možné vydání ovšem může do budoucna ovlivnit další potencionální poutníky. Nejvíce se tak turistickému průvodci přibližuje cestopis Pavly Jazairiové Cestou hvězdy. V jiných jazycích, především v angličtině, francouzštině, španělštině, němčině, nizozemštině a dalších, existuje průvodců požehnaně. Některé jsou i specializované pro cyklisty.

⁸² viz. příloha č. 3.

Místo	2006	2007	2008
Sarria	16215	18969	20853
Saint Jean Pied de Port	10875	14040	15763
Roncesvalles	9301	9001	9172
León	6907	7691	8216
Cebreiro	6590	7367	7874
Ponferrada	5848	6050	6644
Astorga	4213	4531	5050
Pamplona	3342	3876	4327
Tui	2282	2760	3416
Burgos	2823	2983	3179
Le Puy	2738	2964	2818
Porto	1125	1763	2503

83

Tabulka obsahuje pouze prvních dvanáct nejvyužívanějších míst, které si poutníci vybrali jako místo zahájení své poutě. Devět z nich jsou místa ležící na Camino Francés, což opět vypovídá o její oblíbenosti. Jestliže chce poutník oficiálně dokončit pouť, musí na ní urazit sto doložených kilometrů, protože běžný zaměstnaný člověk si nemůže dovolit opustit svůj domov a vydat se na časově náročnou pouť, využívají mnozí z nich galicijské město Sarria, vzdálené od Santiaga de Compostela přibližně sto deset kilometrů, jako místo, odkud se na pouť vydat. Rozhodně platí, že čím blíže k ostatkům sv. Jakuba, tím více těsně na poutní cestě je. Nejenom že se přidávají další poutníci k těm, co putují z větší dálky, ale také se cesty začínají spojovat. Oblíbenost Saint Jean Pied de Port mezi poutníky jsme si už přiblížili, na řadě je Roncesvalles. První místo na Camino Francés ve Španělsku. Čistě církevní místo pod Pyrenejemi, kam je možné dostat se autobusem a zahájit pouť. Využíváno převážně Španěly, kteří chtějí projít téměř celou trasu Camina Francés, nebo poutníky, kteří využijí autobusového spojení Barcelona – Pamplona – Roncesvalles.⁸⁴ Za zmínku též stojí městečko Tui, které je na Camino Portugués ekvivalentem města Sarria a zároveň prvním španělským sídlem na této cestě. Překvapením je určitě francouzské Le Puy, jehož vzdálenost od Santiaga de Compostela je už poměrně úctyhodná a vzhledem k množství míst, kde lze poutní cestu

⁸³ Tabulka převzata z oficiálních statistik držitelů Compostely dostupných na <http://www.archicompostela.org>

⁸⁴ Barcelona, nebo Madrid, jsou jediná místa v regionu, kam lze sehnat letenky ze vzdálenějších míst Evropy, nebo světa za přijatelné ceny a odkud lze autobusovým spojením dosáhnout téměř na počátek oblíbené Camino Francés. Informátoři z řad českých poutníků uváděli možnost autobusového spojení Praha – Bordeaux a dále pak vlakem do Saint Jean Pied de Port, nebo právě letecké spojení do Barcelony v kombinaci s autobusovým spojením do Roncesvalles, potažmo do jiného nástupního místa ve Španělsku.

započít, je určitě nejzajímavějším členem špičky žebříčku oblíbenosti nástupních míst. Nicméně i ve Francii, má Svatojakubská poutní cesta velké jméno a je dobře udržovaná a značená.⁸⁵ Velkým posunem oproti středověké minulosti cesty je určitě dnešní kultura cestování na poutní cestě. Pro drtivou většinu poutníků vede pouť z místa, které si zvolí, do Santiaga de Compostela, ale zpět už se vydává poutní cestou opravdu jen zlomek ze všech poutníků. Běžné je ze Santiaga de Compostela odjet některou z možností hromadné dopravy. Velkého náporu poutníků, které Santiago de Compostela v posledních letech zažívá, si všimli už i někteří nízkonákladoví letečtí dopravci. Po železnici a autobusové dopravě, je tak hojně využívané také místní letiště. Novodobá poutní cesta je tedy o polovinu kratší, než její středověká předchůdkyně a tu polovinu si ještě můžeme zkrátit o trasu z místa bydliště do místa nástupu. I dnes existují poutníci, kteří vyznávají vykonání poutě tak, jak tomu bylo dříve zvykem i nutností, ale v současném pojetí poutnictví do Galície, jsou jen kapkami v moři.

4.5 Ubytování

S přihlédnutím ke všem faktorům, které dnešní poutní cestu do Santiaga de Compostela formují a určují, můžeme uvést fungující systém poutního ubytování, jako jeden z nejdůležitějších. S určitou jistotou můžeme tvrdit, že kdyby poutní ubytovny, tzv. albergues a refugios, nefungovaly takovým způsobem, jakým dnes fungují, Camino de Santiago by jistě nedosahovalo tak vysokých počtů poutníků na svých cestách, jakými se vykazuje.

---

⁸⁵ Stejně jako Španělé si ve volných chvílích chodí procházet části poutní cesty, tak i dobře značená síť cest ve Francii přitahuje spousty, nejen víkendových, poutníků. Dobrý stav cest a přehledné značení na francouzských Svatojakubských cestách potvrdilo mnoho Francouzů, ale i Němců přicházejících právě odtamtud. Sám jsem měl možnost na podzim strávit dva dny na jedné takové cestě v Burgundsku a precizní značení mohu jen potvrdit.

4.5.1 Credencial del Peregrino⁸⁶

Celý systém je velmi jednoduchý, na počátku Vaší poutě si zřídíte tzv. Credencial del Peregrino, či Carnet de pèlerin, záleží na zemi, kde o něj požádáte, což je průvodka, malý sešit, který poutníky opravňuje využívat poutní ubytovny. Bez tohoto Credencialu nebude poutník ubytován. Cena Credencialu v roce 2008 byla dvě eura. Sešit doprovází poutníka po celou dobu jeho cesty a jeho povinností je, nechat si ho každý den minimálně dvakrát orazítkovat (vždy razítko a datum) na místech s poutní cestou souvisejících. Takovými místy jsou právě ubytovny, kostely, kaple, ale může jimi být i informační středisko města, kde jsou na poutníky vždy dobře připraveni, nebo různé občůdky a občerstvení v malých vesničkách podél cesty. Razítko Vám dají téměř všude a jde jen o to se prokázat, že poutník opravdu putuje po poutní cestě a tudíž má na poutní ubytovny, jako místo jeho odpočinku, nárok. Dle Credencialu se také řídí kancelář pro vydávání Compostely v Santiagu de Compostela. Zkontroluje si, zda výchozí místo poutníka postačuje na udělení Compostely a následně zakončí poutníkovu pouť posledním razítkem cesty i s datem dokončení. Razítko samozřejmě nemusí být posledním v jeho Credencialu, jestliže se poutník rozhodne pokračovat v cestě na mys Fisterra nebo absolvovat zpáteční cestu, může výhod Credencialu využívat i tam.

4.5.2 Albergues, Refugios

Provozovateli ubytoven jsou regionální sdružení přátel Svatojakubské cesty, města, soukromníci, různé duchovní řády, nebo církve. Ceny v nich se liší, ale v porovnání s hostely, nebo hotely, se drží výrazně při zemi. Jako průměr bych osobně zvolil čtyři eura, když samozřejmě existují i ceny okolo deseti až dvanácti eur, což je případ Saint Jean Pied de Port (Francie je na poutnictví obecně dražší a i síť ubytoven tzv. Gites není až tak rozšířená, jako je tomu ve Španělsku). Naprosto běžné ceny jsou potom tři až pět eur a spodní hranicí je tzv. donativo, dobrovolné příspěví dle vlastního uvážení. Při vstupu do albergue poutník předloží svůj Credencial a je zapsán do návštěvní knihy, poté obdrží razítko a může si jít vybrat místo, kam složí hlavu. Refugios a albergues mají svůj řád, nejsou to klasické hostely, a proto se

---

⁸⁶ viz. příloha č. 4.

v nich poutník musí podřídit různým pravidlům. Večerka je nastavena na deset hodin, v tuto dobu už mají poutníci být uloženi ke spánku a neobtěžovat ostatní hlukem. Ráno opouštějí všichni zařízení velice brzy, nejpozději však do osmi hodin by měli být pryč.⁸⁷ Poutník se může zdržet pouze jednu noc, ve výjimečných případech, které tvoří hlavně zdravotní problémy, bývají hospitaleros ohleduplní a nechají poutníka regenerovat déle. Jiným případem jsou soukromé ubytovny, které sice mohou a mají benevolentnější pravidla, ale naprostá většina poutníků přesto dodržuje harmonogram dne tak, jak jsou zvyklí. V Santiagu de Compostela je potom běžné a tolerované, že poutník se zdrží déle, maximum je tři dny. Chodit spát brzy a vstávat časně, je pro poutníky, nejen v letních měsících, výhodou. Jestliže poutník vyrazí na cestu dříve, má pak i během dne více času na odpočinek a do stanoveného cíle dorazí dříve. V létě panují ve Španělsku během poledních a odpoledních hodin vysoké teploty a ty jsou nepříjemné, ba i nebezpečné. Určité procento poutníků proto putuje pouze během dopoledne a zbytek dne odpočívá v albergue. Často ale musejí čekat, protože ubytovny otevírají své brány až odpoledne.

Problémem letních měsíců je také přeplněnost některých ubytoven. V jiných částech roku naopak nebývají všechny ubytovny otevřené. Stejně jako v případě plánování cesty, kdy si může poutník pomoci různými letáky s kilometráží, tak i ubytovny mají své seznamy⁸⁸ volně dostupné na informacích a ubytovnách. Není tajemstvím, že poutníci si své kilometrické denní úseky plánují tak, aby došli do požadované ubytovny, která se jim zdá být v nabídce tou nejvhodnější. Ubytovny jsou rozdílné a každá nabízí jiný komfort. Bez umývárny se neobejde dnes již žádná, ale poutníci často také přihlížejí k ceně, zda li je tam možnost vaření, kolik pojme lidí, cyklisté se musejí zajímat, jestli je poskytována možnost uschování kola, jezdci zase o ustájení, v zimě je důležité, zda je vůbec ubytovna otevřená a popřípadě vytápěná. Pohnutek k výběru je několik, významné však je, že vůbec nějaký výběr existuje. Ubytoven je poměrně dosti, dalo by se říci, že téměř každé sídlo na trase Camino Francés má svoji možnost ubytování. U Camino del Norte je tato síť už o poznání řidší. Zajímavou příčinou je, že čím blíže bývají poutníci Santiagu de Compostela, tím dříve se ubytovávají, soudě podle front, jenž už kolem jedenácté hodiny dopolední, setrvávají před albergues. Zajímavý je i systém tvoření fronty – batožina poslouží jako zástupce osoby v oné fyzické frontě a poutník si mezitím, než se albergue otevře, může odpočívat jinde ve stínu. Vysvětlením přímé úměry je jednak zvýšený počet poutníků a jejich strach o místo

---

⁸⁷ Naprostá většina poutníků opouští ubytovnu mezi šestou a sedmou hodinou.

⁸⁸ viz. příloha č. 5

v přeplněných albergues v často deštivé Galícii, tak také pojetí cesty mnohých, kteří nespíchají na dokončení cesty z důvodů lepší návaznosti na objednaný spoj domů, nebo delšího času stráveného na cestě. Každopádně s blížícím se Santiagem de Compostela využívají přes léto blízká města i tělocvičen a škol, aby mohly náporům poutníků lépe čelit a nenechat je spát venku.

Ubytovna je kromě samotného Camina, dalším místem, kde se poutníci setkávají a vytvářejí interakce. Mezi poutníky funguje na mnoha ubytovnách jakási solidarita. Neznámí lidé se rozhodnou vařit společně, když někomu zůstane porce navíc, snaží se jí nabídnout dalším, což většinou nezůstane bez odezvy. Poutníci často zvou jeden druhého na sklenku vína. Nespotřebované suroviny na přípravu pokrmů se nechávají v albergue dalším, kterým se možná budou hodit, podobně to bývá i s některým vybavením a oblečením. Je-li tedy ubytovna označena jako donativo a poutník se může sám rozhodnout, kolik zaplatí za svůj pobyt, není zvykem, že by nezaplatil nic. S přihlédnutím, co všechno mu je nabízeno a že to všechno si vyžaduje určité náklady, tak naprostá většina poutníků přispívá sumou, která jim přijde vhodná. Žádná z poutních ubytoven, které jsem během svého výzkumu navštívil, netrpěla nějakým zvláštním náboženským přetížením. Prostředí ubytoven a i samotní hospitaleros nijak zvlášť víru nikomu nenutí. Nenutí ani poutníky účastnit se bohoslužeb, které bývají slouženy buď přímo v nich nebo v blízkém kostele. Vše je necháno na uvážení poutníka. V některých ubytovnách je zdarma poskytována večeře, nebo snídaně, někde i obojí, není to však pravidlem. Na přípravě se pak podílí společně všichni a atmosféra se tak stává velice přátelskou a milou. Někde je zase zvykem se sejít k večernímu programu a trávit čas společně s hudbou, nebo společnou zábavou vedenou hospitaleros.

Symbyoly křesťanství a především Svatojakubské cesty bývají nejčastější výzdobou, nikoliv však přehnanou. Překvapením proto byla ubytovna v navarrském městě Estella, tvoří tak trošku výjimku, ale i takové výjimky mohou leccos napovědět k celému fenoménu. Zeď dvora je pomalována symbyoly všech předních náboženství.⁸⁹ Ubytovna tím dokazuje svoji toleranci a částečně tak ryze křesťanské cestě ubírá na její sakrální jednotě a posouvá ji do pejorativního smyslu slova Cesta, která je svým způsobem společná všem náboženstvím.

Ubytovny nejsou jedinou možností, kterou poutníci ke svému odpočinku a spánku vyhledávají. Alternativou jsou hostely a hotely ve větších městech, hospici a kláštery, které nabízejí své přístřeší stejně, jako v dobách minulých, kdy už se na poutníky pamatovalo.

---

⁸⁹ viz. příloha č. 6

Ubytování ve starých klášterech a hospicích je však velmi podobné tomu v ubytovnách. Někteří poutníci si nosí svůj stan a další spí pod širým nebem. Každý se zařídí jednoduše tak, jak mu to vyhovuje, jak mu dovoluje jeho finanční situace a někdy jednoduše tak, jak to jen lze.

4.5.3 Hospitaleros

Srdcem všech poutních ubytoven a nejsilnější lidskou zpětnou vazbou Camina na poutníka jsou tzv. hospitaleros, lidé starající se o chod a zajištění refugios a albergues. Velice milí a nápomocní lidé, kteří jsou vždy ochotni pomoci, dotváří z velké části celkový pohled poutníka na celé dnešní Camino de Compostela. Práce hospitalera je dobrovolná a nepobírá za ní žádný plat. Pracuje se v různých turnusech, to záleží na konkrétním albergue, nebo refugiu, na jak dlouhý čas mají stanovené turnusy, může to být měsíc, půl roku, nebo třeba jen dva týdny. Lidé tak často místo svých dovolených u mořských břehů, tráví svůj volný čas aktivně a nápomocně druhým. Některým se jednoduše líbila tato ctnostná myšlenka⁹⁰, jiní si chtějí vyzkoušet něco netradičního a seznámit se s novými lidmi a obzory⁹¹ a více jich také přiznalo, že měli pocit, že něco životu dluží a stát se aspoň na chvíli hospitalerem jim napomáhá tento dluh splácet. Možnost stát se hospitalerem má téměř kdokoli, kdo je schopen se s poutníky dorozumět na stěžejních věcech. Stačí si vyhledat provozovatele albergue a srozumět ho se svým záměrem. Tuto možnost využívají nejen dobrotiví lidé ze Španělska, ale i například lidé z Nizozemí⁹², Německa⁹³, Brazílie⁹⁴, či Argentiny⁹⁵ a dalších zemí. V malých městských ubytovnách pracují spíše místní Španělé. Cizinci si snadněji najdou uplatnění ve větších albergues a refugios, kde mohou pracovat v rámci kolektivu.

---

⁹⁰ Většina španělských hospitaleros má předchozí poutní zkušenost a práci hospitalera se chce pouti znovu přiblížit a být nápomocen.

⁹¹ Seznámení a kontakt s lidmi jsou prioritou pro mladé hospitaleros.

⁹² V Saint Jean Pied de Port mají Nizozemci své soukromé ubytovny, možnost práce hospitalera tak využívají lidé v důchodovém věku, jeden turnus čítá půl roku, nebo dle možností konkrétní osoby. Své náklady si hradí sami.

⁹³ Ulrike a Thomas, albergue Estella.

⁹⁴ Přátelé brazilské poutní cesty Caminho do Sol vedoucí z Rio de Janeiro do São Paulo provozují v Beloradu svojí soukromou ubytovnu. V době mého výzkumu byl na roční stáži Luis z Rio de Janeiro.

⁹⁵ Antonio, albergue Logroño.

4.6 Dnešní poutník a jeho motivace z pohledu statistik⁹⁶

Jak jinak si udělat obrázek o současném stavu poutní cesty, než přiblížením těch, kteří po ní putují. Typický poutník neexistuje. Spektrum poutníků je obrovské, ať už mluvíme o věku, národnosti nebo profesi. Na poutní cestě je možné potkat téměř kohokoliv. Společným znakem všech je tzv. „život o poutnické holi“, to je právě ta věc, která všechny spojuje. Dalším společným znakem je mušle připnutá na batohu poutníka a jinou univerzálii bychom už jen těžko hledali. Věkové spektrum poutníků má opravdu širokou základnu, ani na samotné cestě nemáte pocit, že by některá věková skupina převažovala nebo naopak chyběla. Statistika hovoří nejvíce ve prospěch poutníků středního věku.

Věk	2006	2007	2008
0 až 12	930	1070	1093
3 až 18	9780	10338	10403
19 až 35	35266	37689	41123
36 až 65	49558	58631	65364
65 +	4843	6298	7158
Celkem	100377	114026	125141

Je to víceméně logické. Poutníci před dosažením dospělosti si nemohou dovolit, až na výjimečné případy, cestovat sami na Caminu, tudíž je jejich počet limitován ochotou jejich zodpovídajícího doprovodu. Přesto jejich počet není zanedbávající. Podobně jsou na tom poutníci nad šedesát pět let. Jejich limitujícím faktorem už je bohužel zdraví. Procento lidí, kteří si mohou v takto pokročilém věku dovolit absolvovat pouť, se s jejich narůstajícím věkem snižuje. O to obdivuhodnější jsou jejich výkony, tito poutníci bývají velice vitální.⁹⁷

⁹⁶ Statistické tabulky jsou převzaty z oficiálních statistik držitelů Compostely dostupných na WWW: <http://www.archicompostela.org/Peregrinos/Estadisticas/Estadisticaperegrinacion.htm>

⁹⁷ Měl jsem možnost potkat nizozemský pár putující na kolech z rodného Rotterdamu až do Santiaga de Compostela a posléze i zpět. Paní bylo 65 let a pánovi 69 let. Jiným případem byla španělská stařenka, 84 let, putující po Caminu kombinovaně pěšky, i dopravními prostředky (v náročnějších částech). Vidět na Caminu staré, vrásčité tváře není žádné překvapení. Dalo by se i říci, že západoevropští důchodci mají výhodu v tom, že nejsou omezeni časem a náklady na cestu mohou být i menší, než každodenní život u nich doma.

Poutníci v rozmezí dvaceti až šedesáti let, čili lidé v produktivním věku, mají na poutní cestě největší zastoupení. To svědčí o věkové pestrosti na Camino de Santiago, i o tom, že fenomén je zajímavý pro všechny věkové kategorie a dokáže je oslovit.

Zajímavý je i poměr mužů a žen zastoupených na poutní cestě. Muži mají mírnou převahu, jakou lze přímo na Camino Francés zaregistrovat jen velice pozorným okem. Osobně mi přišlo, že na Camino del Norte byl rozdíl v pohlaví patrnější, muži dominovali. Zajímavé je i to, že přes každoroční nárůst poutníků, je za poslední tři roky mužů vždy téměř o dvacet tisíc více.

	2006	2007	2008
Muži	59416	66780	72936
Ženy	40961	47246	52205
Součet	100377	114026	125141

Zásadní otázkou je motivace poutníků, důvod jejich počínu na poutní cestě. Jak už bylo řečeno v kapitole Metodologie výzkumu, před obdržení certifikátu Compostely musí každý poutník vyplnit dotazník.⁹⁸ Oficiální statistiky, pocházející z arcibiskupství v Santiagu de Compostela, vychází právě z těchto dotazníků. Jejich výpovědní hodnota o motivacích poutníků je dosti omezená. Na otázku motivace poutníka k cestě, jsou jen tři možnosti, z nichž jednu může poutník zaškrtnout. Jedná se o odpovědi: náboženský důvod, náboženský a jiný důvod nebo nenáboženský důvod. Jak již také bylo řečeno, popsat hloubku zbožnosti člověka nebo celkově všech poutníků na Svatojakubské cestě a tím i reflektovat sakrální hloubku Cesty, není jednoduché. Statistika může určitě v leccěms napovědět. Ale hloubka duchovního poznání a i samotné vnímání Cesty poutníky, se dle mého názoru, podobnou statistikou vyjádřit nedá.

Přesto v odpovědi na výzkumnou otázku, zda je Svatojakubská cesta spíše cestou duchovní nebo pouhou moderní formou turismu s náboženským nádechem, můžeme uvést, že Camino de Santiago má natolik silnou atmosféru, že i poutník, který se na Cestu vydá z neduchovních důvodů, bude natolik vtažen atmosférou Cesty, že jistě odejde s pocitem silného duchovního

⁹⁸ Existuje povinnost vyplnit dotazník, ale údaje, které poutník uvede, jsou čistě jen na něm samotném.

ovlivnění. Nedá se říci, že toto ovlivnění, o kterém tu mluvíme, musí být církevní. Církevní poznání není tím nejdůležitějším, co si poutník ze Svatojakubské cesty odnáší a ani to po něm není vyžadováno. Poutník během cesty pozná hlavně sám sebe a své možnosti. Tím, že se oddálí problémům svého běžného života a prožívá pouť s ostatními, do sebe dostane velký příliv pozitivní energie, která ho v tu chvíli naplňuje a nutí přemýšlet o duchovních věcech. Účastnit se dnešní poutě znamená poznat téměř ideál mezilidských vztahů, ohromnou solidaritu a vzájemnou úctu. Rozhovory s poutníky o jejich pocitech po dokončení Cesty jsem věnoval tři dny v Santiagu de Compostela. O duchovním ovlivnění a pozitivní atmosféře panuje široký konsensus v celé délce trvání poutní Cesty. Ať už je počáteční motivace poutníka jakákoliv, tak stejně tak jako si nábožensky uvědomělí poutníci s chutí prohlédnou během své poutě památky a zakouší světské věci, tak stejně tak „náboženští negramoti“ jsou ovlivnění duchovním rozměrem Cesty. Zmíněná statistika tak jen podtrhuje závěr o stále silném duchovním rozměru Svatojakubské cesty.

Motivace	2006	2007	2008
Náboženské a jiné	49726	60944	63598
Náboženské	41793	43581	50732
Nenáboženské	8858	9501	10811
Celkem	100377	114026	125141

Přidávat nějakou váhu národnostnímu zastoupení poutníků na Camino de Santiago mi nepřišlo až tolik podstatné. Putuje kdokoliv s kýmkoliv, tak jak zrovna vycházejí síly. Nedá se říci, že by vznikaly nějaké národnostní skupinky, poutníci, pokud mohou, tak se rádi baví se všemi kolem sebe, nehledě na národnost. Odlišná národnost je spíše zajímavým pojátkem, není li problém v jazykové bariéře.

Nejpočetnější každoroční zastoupení na Svatojakubské cestě mají Španělé, následovaní občany tradičních, velkých katolických států Evropy. Z mimoevropských destinací je potom slušný zájem také z téměř celé Ameriky a zajímavých čísel dosahují rovněž poutníci z Jižní Koreje. Národnostní zastoupení na Svatojakubské cestě viz. příloha č. 7.

5. Závěr

Mým výzkumným záměrem bylo pokusit se přiblížit současný fenomén křesťanské poutní cesty do Santiago de Compostela. Závěr bych tedy rád využil ke shrnutí všech poznatků, které současný fenomén utvářejí.

Historické pozadí poutní cesty je ve svém vzniku spojeno s legendami o Svatém Jakubovi. Dodnes není úplně jasné, jak se apoštol Jakub do Galície dostal, historie nám neposkytuje důvěryhodné zdroje a tak úplný začátek vzniku fenoménu je domyšlen z legend. V pozdějším vývoji se nepochybně postava Svatého Jakuba hodila jako jeden z důvodů reconquisty. Půda Iberského poloostrova byla už jednou posvěcena a tak je třeba pokračovat v kristianizaci. Symbol apoštolova hrobu a jeho legendárních zjevení v důležitých bitvách s Maury, dávalo dobývání poloostrova i jiný smysl, než jen získání ztracených území. Po neudržení volné přístupové cesty do Svaté země pro křesťanské poutníky, se Santiago de Compostela, jakožto místo hrobu jednoho z předních a „oblíbených“ apoštolů Ježíše Krista, stává jednou z nejoblíbenějších poutních destinací na starém kontinentě. Ve středověku využilo možnosti poprosit apoštola o smazání svých hříchů ročně statisíce poutníků. Nemuselo jít nutně jen o hříchy poutníka, ke hrobu Svatého Jakuba se chodilo z mnoha rozličných důvodů. S počátkem novověku a nástupem nových trendů ve společnosti, které ovlivnily chápání a pojetí náboženství, začal pozvolný úpadek poutnictví a Svatojakubské poutní cesty. Až koncem osmdesátých let dvacátého století dochází k revitalizaci poutí ke hrobu Svatého Jakuba a Santiago de Compostela opět zažívá stotisícové náporů poutníků. Velkou zásluhu, na oživení poutní cesty, měl zejména papež Jan Pavel II., který cestu v polovině osmdesátých let znovu vysvětil a vyzval k jejímu obnovení.

Dnešní poutníci mají Cestu neskonale jednodušší, než li poutníci středověcí. Oblast severního Španělska je oproti středověku hustě zalidněna. Téměř v každé obci se nachází volně přístupná pitná voda. Časté jsou bary a restaurace lákající poutníky na speciální poutnické menu, obchody. Denně poutník narazí na několik levných ubytoven, stejně jako na mnoho drahých hotelů a penzionů. Když je na konci svých sil, může všechno hodit za hlavu a ač to „praví“ poutníci nedělají, existuje tu možnost dojet kamkoliv autobusem, vlakem, či taxi. Přesto i dnes poutníci zažívají nemalé fyzické a od toho se odrážející psychické strážně. Pout' je dnes jednodušší i z hlediska informovanosti. Většina poutníků je dnes vybavena

průvodcem, seznamem ubytovacích zařízení a vzdálenostmi mezi nimi. Dnešní Svatojakubská cesta je uzpůsobena tak, aby byla dostupná co největšímu možnému počtu poutníků. Její relativní dostupnost a prostupnost, ruku v ruce s péčí, která je poutníkům věnována z ní udělala jeden z největších křesťanských fenoménů dneška.

Otázku, jestli dnešní množství poutníků na Svatojakubské cestě ukazuje i na její možný turistický rozměr, je již možné zodpovědět. Do škatulky turismu spadá v současné době téměř cokoli, co má spojitost s volným časem a jeho využitím mimo domov. Tudíž se těžko tomuto spojení ubráníme. Bránit se ani nemá smysl, není co skrývat, jestliže zájezdy na poutní cestu najdeme i v katalogu cestovních kanceláří a tyto nabídky jsou také hojně využívány, tak rozhodně turistický rozměr na poutní cestě existuje.⁹⁹ I spousta poutníků Vám potvrdí, že jejich zájem na Cestě je taktéž turistický, že chtějí poznat maximum z krás severního Španělska. Důležité je ale pochopit, že ačkoliv může slovo turismus ve spojení s poutní cestou znít téměř hanlivě, tak tomu tak rozhodně není. Svatojakubská cesta turistický rozměr má, ale jedná se jak, a to především, o rozměr sakrální, tak i o rozměr sekulární. Svůj důvod bytí na poutní cestě označuje za náboženský naprostá většina poutníků, velké procento z této většiny naznačuje, že víra není to jediné, co přišli na poutní cestu hledat, že si rádi rozšíří své obzory i v dalších rovinách poznání a v neposlední řadě jsou tu i ti, kteří přišli z čistě nenáboženských důvodů, jednoduše jen s otevřeným srdcem. Můj výzkum mě jednoznačně vede k závěru, že důvodů k pouti může být nespočet, ale vyhnout se duchovnímu rozměru Svatojakubské cesty, je jednoduše nemožné.

Nejen v křesťanském světě se už „rozkřiklo“, že projít si Svatojakubskou cestu a navštívit hrob apoštola Jakuba, je duchovně příjemné. Fyzicky tomu tak rozhodně není, ale to všichni zjistí, až když už je pozdě. Za úspěšným fenoménem nestojí jen smýšlení poutníků a mezilidské vztahy. Těmto vztahům a smýšlení muselo být utvořeno patřičné podhoubí. Mám na mysli subtropické podnebí Španělska a jeho stabilní politické zázemí, které má jistě také svou zásluhu. Faktory, jako velká vstřícnost lokálního obyvatelstva, ekonomická dostupnost regionu nebo jen pouhý fakt, že poutní cesta je vedena takovým způsobem, aby poutníkovi z okolních zajímavostí neuniklo nic, to všechno utváří dnešní Camino de Santiago. V jiných podmínkách by tak vysoká návštěvnost nemusela být samozřejmostí.

---

⁹⁹ Sám jsem měl možnost vidět dokonce zájezd francouzské křesťanské mládeže, jak denně urazí na poutní cestě jen několik málo zajímavých kilometrů a zbytek dojíždí autobusem, který dělal zastávky i pro důležitá razítka do Credencialu, aby mohl posléze zájezd využít i atmosféry poutních ubytoven.

6. Použitá literatura a prameny

6.1 Literatura

BOWIE, Fiona. *Antropologie náboženství*. Praha: Portál, 2008. 335 s. ISBN 978-807367-378-9.

COLEMAN, Simon, ELSNER, John. *Pilgrimage*. Cambridge: Harvard University Press, 1995. 240 s. ISBN 0-674-6676-4.

DAVYOVÁ, Marie, Madeleine. *Pouštní mystika*. In: ELIADE, Mircea. *Encyklopedie mystiky II*. Praha: Argo, 2001. 211 s. ISBN 80-7203-372-7.

DE VORAIKNE, Jakub. *Legenda Aurea*. Uspořádala Anežka Vidmanová. Praha: Vyšehrad, 1998. 444 s. ISBN 80-7021-272-1.

LURKER, Manfred. *Slovník symbolů*. Praha: Alfred Kröner Verlag, 2005. 616 s. ISBN 80-242-1588-8.

MELCZER, William. *The pilgrim's Guide de Santiago de Compostela*. New York: Italica press, 1993. 368 s. ISBN: 978-0-934977-25-8

MISSATKINE, Serge. *Novozákonní mystika*. In: ELIADE, Mircea. *Encyklopedie mystiky II*. Praha: Argo, 2001. 211 s. ISBN 80-7203-372-7.

Nový zákon. Česká biblická společnost. Praha: Tiskařské závody Praha 2, 1985. 588 s.

OHLER, Norbert. *Cestování ve středověku*. Praha: H & H, 2003. 516 s. ISBN 80-86022-90-0

OHLER, Norbert. *Náboženské poutě ve středověku a novověku*. Praha: Vyšehrad, 2002. 241 s. ISBN 80-7021-510-0.

PAVLINCOVÁ, Helena, et al. *Slovník: judaismus, křesťanství, islám*. Praha: Mladá fronta, 1994. 469 s. ISBN 80-204-0440-6

PETOIA, Erberto. *Mýty a legendy středověku*. Praha: VOLVOX GLOBATOR, 1998. 356 s. ISBN 80-7207-135-1.

SUSA, Zdeněk. *Ultreia: zpráva o putování z Prahy až na konec světa 1991 – 1996. Díl II., Od Loiry k Atlantiku*. Středokluky: Zdeněk Susa, 1999. 423 s. ISBN 80-86057-09-7.

TURNER, Victor, TURNER, Edith. *Image and Pilgrimage in Christian Culture*. New York: Columbia University Press, 1978. 281 s. ISBN 0-231-04286-8.

6.2 Internet

Apofthegmata I., Anotace knihy [online]. 2000 [cit. 2009-03-02]. Dostupný z WWW: <http://www.ikarmel.cz/kniha/Apofthegmata-I_KNA00065.html>.

Camino Francés (Francouzská cesta) [online]. 2009 [cit. 2009-03-05]. Dostupný z WWW: <<http://www.vwv.cz/jakub/spanelsko.php>>.

Jakub Větší [online]. 2009 [cit. 2009-03-21]. Dostupný z WWW: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Jakub_V%C4%9Bt%C5%A1%C3%AD>.

Křesťanství [online]. 2009 [cit. 2009-02-28]. Dostupný z WWW: <<http://cs.wikipedia.org/wiki/K%C5%99es%C5%A5anstv%C3%AD>>.

Křížové výpravy [online]. 2009 [cit. 2009-02-27]. Dostupný z WWW: <http://cs.wikipedia.org/wiki/D%C4%9Btsk%C3%A1_k%C5%99%C3%AD%C5%BEov%C3%A1_v%C3%BDprava#cite_ref-kol.C3.A1.C4.8Dje.C5.A1t.C4.9Bmedov.C4.9Bj.C5.A1.C3.AD_55-2>.

Oficiální statistika poutníků. [online]. Dostupný z WWW: <<http://www.archicompostela.org/peregrinos/Estadisticas/estadisticas2006.htm>>.

Pád Akkonu 1291 [online]. 2001 [cit. 2009-03-03]. Dostupný z WWW: <<http://jhspecial.webpark.cz/akkon.htm>>.

Reconquista [online]. 2009 [cit. 2009-03-02]. Dostupný z WWW: <<http://reconquista.navajo.cz/>>.

Reconquista [online]. 2009 [cit. 2009-02-27]. Dostupný z WWW: <<http://cs.wikipedia.org/wiki/Reconquista>>.

Route of Santiago de Compostela [online]. 2009 [cit. 2009-03-20]. Dostupný z WWW: <<http://whc.unesco.org/en/list/669>>.

STOPFORD, J.: *Some approaches to the archaeology of Christian pilgrimage* [online]. 1994 [cit. 2009-02-25]. Text v angličtině. Dostupný z WWW: <<http://www.jstor.org/pss/124864>>.

Svatý Jakub starší [online]. 2009 [cit. 2009-02-15]. Dostupný z WWW: <<http://www.vwv.cz/jakub/svjakub.php>>.

VONDRÁKOVÁ, Cyrila, Monika. *Svatojakubské poutní cesty*. In: *Slánské rozhovory 2004, Španělsko* [online]. 2005 [cit. 2009-03-01]. S. 42 - 43. Dostupný z WWW: <<http://www.kultura.slansko.cz/upload/2008/09/spain.pdf>>.

VONDRÁKOVÁ, Cyrila, Monika. *Svatojakubské poutní cesty*. In: *Slánské rozhovory 2004, Španělsko* [online]. 2005 [cit. 2009-03-01]. S.53. Dostupný z WWW: <<http://www.kultura.slansko.cz/upload/2008/09/spain.pdf>>.

7. Přílohy

Seznam příloh:

příloha č. 1: Certifikát Compostela

příloha č. 2: Trasy Svatojakubské cesty na španělském území

příloha č. 3: Terénní profil Camino Francés

příloha č. 4: Credencial del Peregrino

příloha č. 5: Seznam poutních ubytoven na Camino Francés

příloha č. 6: Foto, dvůr Alberte v Estelle

příloha č. 7: Statistika národnostního zastoupení na Svatojakubské cestě

Volné přílohy:

příloha č. 8: Urna s ostatky Svatého Jakuba

příloha č. 9: Cesta a značení

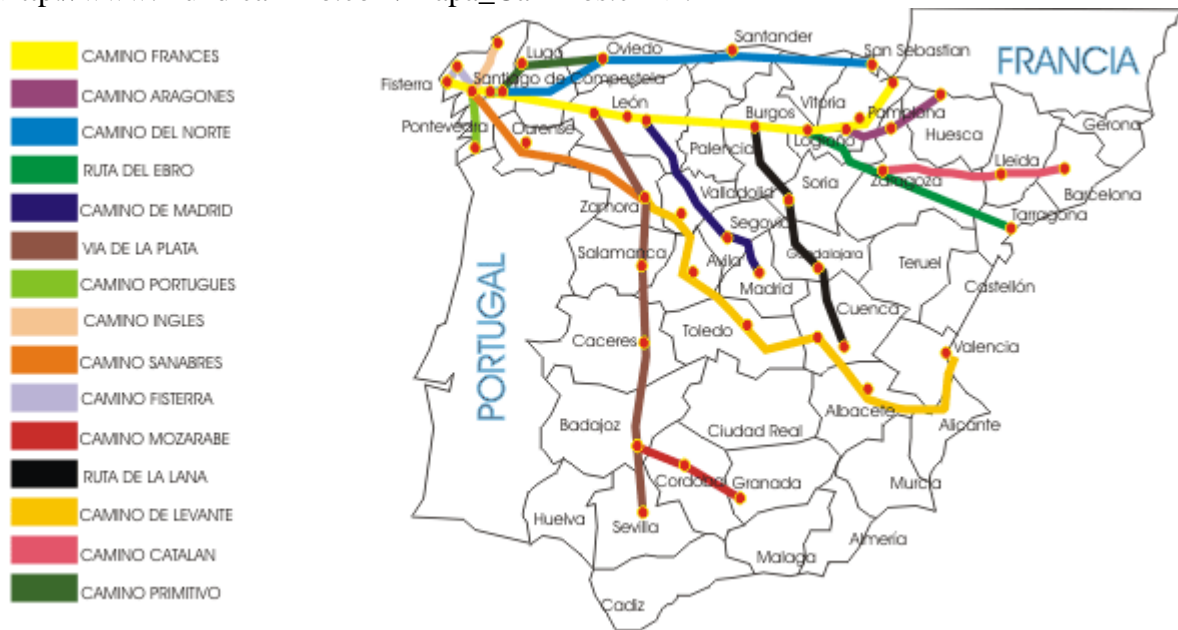
příloha č. 10: Ubytovny a poutníci

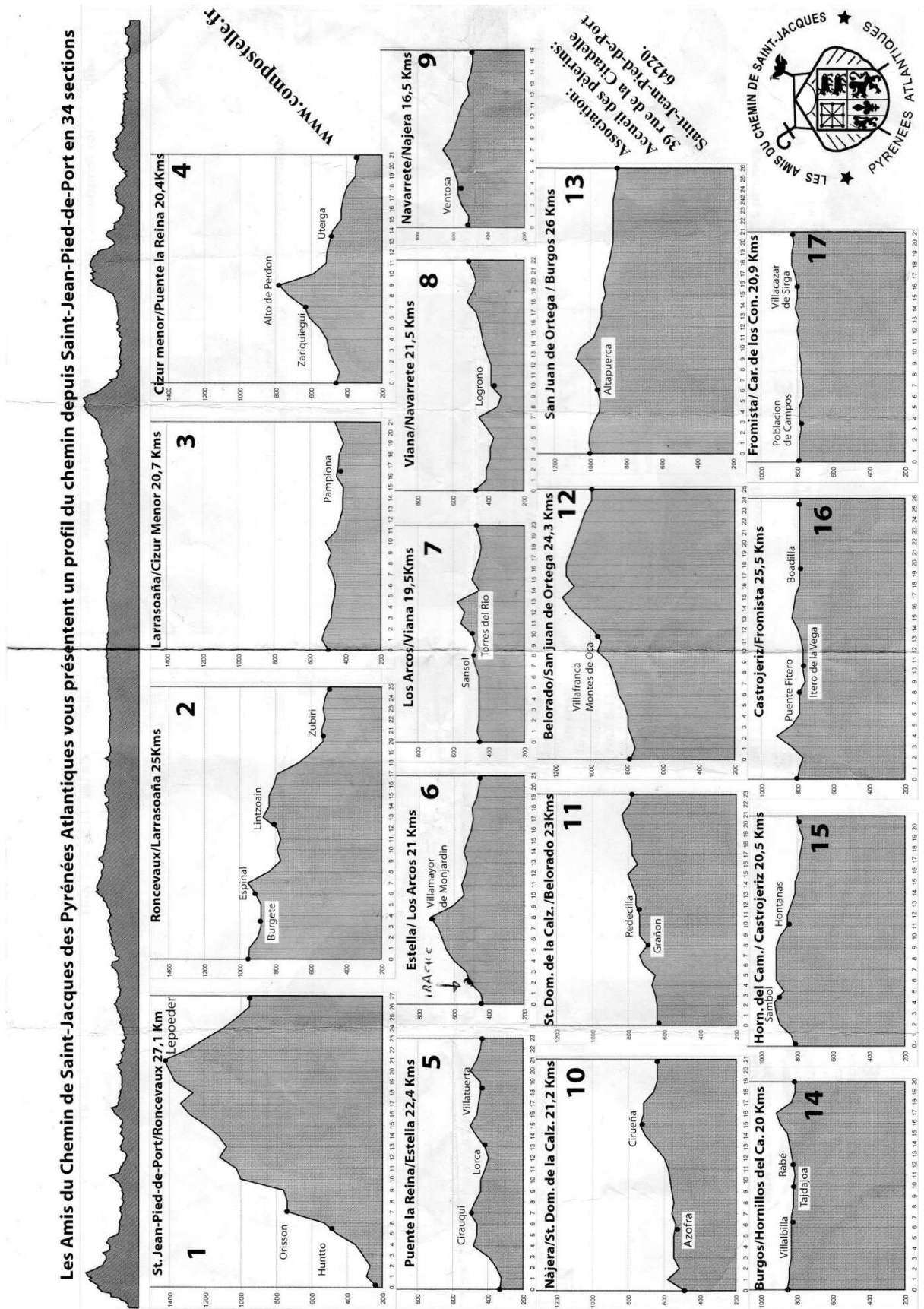
příloha č. 2 Cesty vedoucí do Santiago de Compostela na španělském území

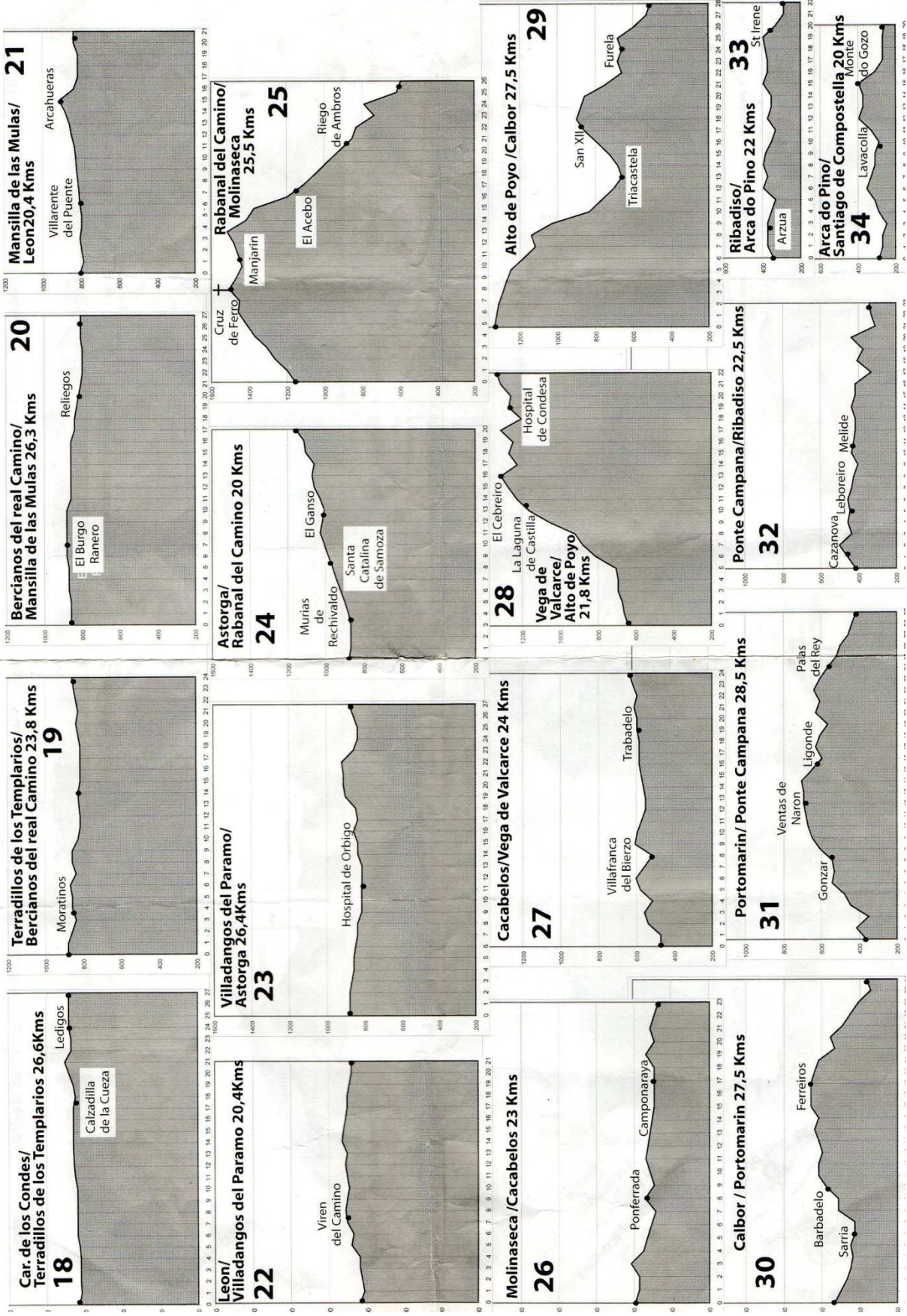
Http://www.mundicamino.com [online]. 2001-2005 [cit. 2009-03-06]. Dostupný z WWW: <http://www.mundicamino.com/Mapa_Caminos.cfm>.

příloha č. 3 Informační leták o profilu trati od Přátel Svatojakubské cesty ze Saint Jean Pied de Port. (zdroj: vlastní archiv)

příloha č. 4 Podoba francouzského typu Credencial del Peregrino vydávaného v Saint Jean Pied de Port. Zobrazení není úplné, kartu lze roztáhnout ještě více. (zdroj: vlastní archiv)

priloha č. 5 Seznam poutních ubytoven na Camino Francés (zdroj: vlastní archiv)

LES REFUGES SUR LE CAMINO FRANCÉS															
Liste établie en mars 2008 par Les Amis du Chemin de Saint-Jacques des Pyrénées-Atlantiques															
39, rue de la Citadelle F 64220 SAINT-JEAN-PIED-DE-PORT															
www.compostelle.fr															
km	ville	type	numéro de téléphone des refuges privés	nombre de places	période d'ouverture	cuisine	chauffage	vélo accepté	cheval accepté	observations	restaurant-bar	épicerie	distributeur d'argent	pharmacie	office de tourisme
0	Saint-Jean-Pied-de-Port (Valcartos)	Ref. municipal		24	Toute l'année	x	x	x		Pas de réservation	x	x	€	x	x
		Ref. municipal		8	Toute l'année					Sur la variante	x	x			
27	Roncevaux	Collégiale		120	Toute l'année										x
		Auberge de Jeunesse	948 760 302	35	Toute l'année					Téléphoner pour réservation	x		€		
6.4	Camping Urrobi-Espinal	Auberge privée	948 760 200	42	avril-novembre		x	x		repas possible	x				
15	Zubiri	Ref. municipal		46	avril - novembre	M	x	x	x						
		Auberge privée Zaldiko	609 736 420	24	Mars - octobre	M	x	x	x	Réservation possible	x	x	€	x	x
5.5	Larrasoana	Ref. municipal		80	Toute l'année	x	x	x		gestion pension Bidea	x				
12.2	Arre-Villava (Huarte)	Ref. des Frères Maristes	948 332 941	36	Toute l'année	x	x	x		chambres ronfleurs	x	x	€	x	x
		Ref. municipal		68	Avril - novembre					Hors-chemin 400m env	x	x	€	x	x
3.7	Pampelune	Ref. Jésus et Maria		114	Toute l'année	M	x	x			x	x	€	x	x
		Ref. privé Paderborn	660 631 656	24	Avril - novembre		x	x	x	repas possible					
4.7	Cizur Minor	Ref. privé Roncal	948 183 885	56	Toute l'année	x	x	x		Réservation possible	x	x			
		Ordre de Malte		27	Juin - septembre	x	x	x							
12	Uterga	Ref. privé Ana Calvo	948 344 661	24	Toute l'année	dp	x	x	x	Ref. mun.de 4 places en +					
4.5	Obanos	USDA privé	676 560 927	36	Mai - septembre	x	x	x		Eunate 7 pl. hosvol	x	x	€		
		Ref. Padres Reparadores		100	Toute l'année	x	x	x		Ref.mun. en + en été					
2.3	Puente La Reina	Ref. privé Santiago Apostol	948 340 220	100	Pâques-octobre					Après le pont	x	x	€	x	x
		Ref. privé Jakué	948 341 017	38	Mars - octobre	M	x	x	x						
7.5	Cirauqui	Ref. privé Maralobx	678 635 208	28	Avril - octobre					Repas possible	x	x	€		
		Ref. paroissial		14	Avril - octobre	x				hosvol					
5.5	Lorca	Ref. privé Ramon	648 541 190	14	Mars - octobre	x	x	x		Repas du soir possible	x	x			
		RP La Bodega del Camino	948 541 162	30	Toute l'année	x	x	x							
5	Villatuerta	Ref. privé Arandigoyen	948 536 152	40	Toute l'année	dp	x	x	x	Résa et repas possibles	x	x	€	x	x
4	Estella	Ref. Asso. Estella		114	Toute l'année	x	x	x	x	camping Lizarra 300 pl- été	x	x	€	x	x
		Ref. Asso. Anfas		30	Juin - septembre	x	x	x	x	A.J. 150 pl					
2.1	Ayegui	Ref.Mun.San Cipriano		70	Toute l'année					Repas possible	x		€		
7.3	Villamayor de Monjardin	Ref. paroissial		20	Pâques-octobre					hosvol	x				
		Ref. privé Hollandais	948 537 136	25	Mai - octobre					Repas possible payant					
		Ref. municipal		60	Avril - octobre	x	x	x		asso. Belge					
12.4	Los Arcos	Ref. privé Alberdi	948 640 764	20	Toute l'année	x	x	x		Responsable Conchi	x	x	€	x	x
		Ref. privé La Fuente	948 640 797	48	Toute l'année	x	x	x	ânes	Responsable Ignacio					
6.9	Sansol	Ref.Privé Arcadi y Nines	618 197 520	10	avril-Novembre					repas possible					
0.8	Torres del Rio	Ref. privé Casa Mari	948 648 409	22	Toute l'année	x	x	x		Réservation possible			€		
10.9	Viana	Ref. mun. Munoz		54	Toute l'année	x	x	x		Ref. paroissial en été	x	x	€	x	x
9.4	Logroño	Ref. Ass. La Rioja		88	Toute l'année	x	x	x		Ref. paroissial en été	x	x	€	x	x
13	Navarrete	Ref. mun. Munoz		36	Avril - novembre	x	x	x							
		Ref. privé El Cantaro	659 687 180	12	Mars - octobre	x	x	x							
	(Ventosa) 4 km	Ref. privé San Saturnino	941 441 899	52	Toute l'année	x	x	x		1/2 km hors-chemin	x				
16	Najera	Ref. La Juderia	941 361 138	19	Toute l'année					Résa.possible	x	x	€	x	x
		Ref. Ass. Najera		92	Toute l'année	x	x								
5.8	Azofra	Ref. municipal		30	Toute l'année	x	x	x		Ref.Paroisse: 16 pl					
		Ref. Casa. Del Santo		125	Toute l'année	x	x	x		hosvol					
15.2	Santo Domingo de la Calzada	Ref. abbaye Cistercienne	941 341 700	32	Mai - septembre	x	x	x			x	x	€	x	x
6.5	Grañon	Ref. paroissial		40	Toute l'année	repas				hosvol A.J. à 1 km en été	x	x	€	x	
3.8	Redecilla del Camino	Ref. mun. San Lazaro		40	Toute l'année	x	x	x		repas possible	x	x			
4.4	Vitoria de Rioja	Ref. privé Acacia y Orieta	679 941 123	16	Mars - octobre	x	x			Repas commun	x		€	x	
3.5	Villamayor del Rio	Ref. privé San Luis	947 562 022	26	Avril-Novembre					Repas possible	x				
		Ref. paroissial		24	Avril-Novembre	x	x								
4.7	Belorado	Refuge mun. El Corro		40	Toute l'année	x	x				x	x	€	x	x
		Ref. privé 4 Cantons	947 580 591	60	Toute l'année	x	x	x							
		Ref. privé Caminante	947 580 231	122											
		Ref. privé A Santiago	677 811 847	100						Repas possible					
4.8	Tosantos	Ref. paroissial		30	Avril - novembre	x				hosvol	x				
3.5	Espinosa del Camino	Ref. privé La Campana	678 479 361	10	Toute l'année	dp	x	x		repas du soir possible					
3.7	Villafranca Montes de Oca	Ref. municipal		36	Toute l'année	x	x	x			x	x	€	x	
12	San Juan de Ortega	Ref. paroissial San Juan		58	Toute l'année	x	x	x		soupe à l'ail					
3.7	Agés	Ref. mun. San Rafael	947 430 392	36	Toute l'année	x	x	x		repas possible	x				
		Ref. privé El Pajar	947 430 388	38	mars-novembre	x	x	x		ref. privé El Caracol : 10 pl					
2.5	Atapuerca	Ref. privé La Hutte	947 430 320	22	Toute l'année	x	x	x		Responsable Jacqueline	x	x			
	(Olmos de Atapuerca)	Ref. municipal	661 580 882	36	Mars - octobre	x	x								
6.4	Cardañuela - Riopico	Ref. municipal		16	Toute l'année					4 km: Sur variante	x				
		Ref. municipal		16	Toute l'année					pas d'eau chaude	x	x			
15	Burgos	Ref. Asso Burgos		96	Toute l'année	x	x	x		El Parral - sortie de Burgos					
		Ref. privé Emmaus	947 207 952	18	Mars - octobre	x	x			repas possible	x	x	€	x	x
		Ref. Santa Catalina	947 907 252	18	Toute l'année	x	x	x							
6.2	Villalbilla de Burgos	Ref. municipal		8	Toute l'année					sommaire (clés au bar)	x	x	€	x	
3.6	Tardajos	Ref. municipal		12	Toute l'année					hosvol	x	x	€	x	
10.2	Hornillos del Camino	Ref. municipal		32	Toute l'année	x	x	x			x	x			
10.6	Hontanas	Ref. municipal		50	Toute l'année	x	x	x							
		Ref. privé Puntido	947 378 597	40	Mars - octobre	x	x	x		repas possible	x				
6	San Anton	Ref. association		10	Été	x				sommaire					
		Ref.mun.San Esteban		25	Mars - octobre										
3.7	Castrojeriz	Ref. municipal		35	Mars - novembre					lits au camping en été	x	x	€	x	x
		Ref. Privé Casa Nostra	947 377 493	20	Toute l'année	x	x								
	(Itero del Castillo)	Ref. municipal		7	Toute l'année					Hors-chemin (2km)	bar				
10	Puente Fitero San Nicolas	Ref. San Nicolas (Italie)		12	Juin - septembre					repas possible					
0.7	Itero de la Vega	Ref. municipal		20	Toute l'année	x	x	x		repas possible	x	x			
		Ref. privé Itero	979 151 781	18	Toute l'année	x	x	x		Responsable Rosario					
8	Boadilla del Camino	Ref. municipal		12	Toute l'année						x	x			
		Centre Tourisme rural	979 810 284	48	Avril - septembre	dp	x	x	x	Résa. possible					
6	Fromista	Ref.municipal		55	Toute l'année						x	x	€	x	x
3.8	Poblacion de Campos	Ref. municipal		18	Mai - septembre	x	x				bar				
9.7	Villalcazar de Sirga	Ref. paroissial		20	Juin - octobre	x	x			hosvol	x	x			
		Ref. privé Aurea	979 888 163	22	Avril - novembre	x									
		Ref. paroissial		58	Avril - octobre										
5.8	Carrion de los Condes	Ref. privé Clarisses	979 880 837	31	Mars-novembre						x	x	€	x	x
		Ref. privé Espiritu Santo	979 880 052	70	Toute l'année										
		Monastère de Belen	979 880 031	110						Résa nécessaire					
17.2	Caizadilla de la Cuezza	Ref. privé Camino Réal	979 883 187	60	Toute l'année		x	x	x	Res. Cesar- clés au bar	x	x			
6.2	Ledigos	Ref. privé El Palomar	979 883 605	40	Toute l'année	x	x	x		dépannage ravitaillement	x				
2.8	Terradillos de Los Templarios	Ref. privé J. de Molay	979 883 679	50	Toute l'année	dp	x	x	x	dépannage ravitaillement					
		Ref. privé Los Templarios	667 252 279	52	Toute l'année	dp	x	x		résa. obligatoire en hiver					
5.9	San Nicolas del Real Camino	Ref. privé Laganares	629 181 536	22	Mars - octobre		x	x			bar				
		Ref. municipal Cluny		65	Toute l'année	x	x	x		Voir Office du Tourisme					
7.4	Sahagun	Ref. privé Viatoris	987 780 975	60	Avril- octobre	x	x	x		Résa. possible	x	x	€	x	x
		Ref. Monas. Santa Cruz	987 780 078	14	juin-octobre	x									

km	ville	refuges	téléphone des refuges privés	nombre de places	période d'ouverture	cuisine	chauffage	vélo accepté	cheval accepté	observations	restaurant-bar	épicerie	distributeur d'argent	pharmacie	office de tourisme
3	Calzada del Coto	Ref. municipal		20	Toute l'année	x				si fermé: voir au bar	x	x			
	(Calzadilla de Hermanillos)	Ref. municipal		20	Toute l'année	x		x	x	Variante Voie romaine	x	x			
7,2	Bercianos del Camino	Ref. par. Casa rectoral		40	Toute l'année	x	x	x	x	hosvol	x	x			
		Ref. Ass. Léon		26	Toute l'année	x				hosvol					
7,8	El Burgo Ranero	Centre Turismo rural	987 330 094	32					x						
		Ref. privé El Nogal	627 229 331	30	Mars - novembre				x	Résa. possible	x	x			x
		Centre tourisme rural	987 330 094	32					xx						
13	Reliegos	Ref. municipal		56	Toute l'année	x		x	x		Bar	x			
6	Mansilla de las Mulas	Ref. municipal		70	Toute l'année	x	x	x	x		x	x	€	x	x
6	Villarente	Ref. privé San Pelayo	650 918 281	64	Toute l'année	x	x	x	x		x	x	€	x	
5	Archueja	Ref. privé La Torre	987 205 896	12	Toute l'année				x	repas possible	x				
9	Leon	Ref. municipal	987 081 832	120	Toute l'année	x	x	x	x	Résa. possible					
		Ref. Benedictines	987 344 493	150	Toute l'année			x	x	3 AJ ouvertes en été	x	x	€	x	x
7,3	Virgen del Camino	Ref. municipal		40	Avril - octobre	M	x	x	x		x	x	€	x	
14,5	Villadangos del Paramo	Ref. municipal		80	Toute l'année	x	x	x	x		x	x	€	x	
	(Villar de Mazarife) variante	Ref. privé San Anton	987 390 192	50	Avril - septembre	x		x		repas possible					
		Ref. privé Tio Pepe	987 390 517	24	Toute l'année	x		x		repas possible	x	x			
		Ref. privé Jesus	987 390 697	40	Toute l'année	x		x	x						
4,3	San Martino del Camino	Ref. municipal		46	Toute l'année	x	x	x		au camping	x	x			
		Ref. Privé Ana	987 378 653	38		x		x	x	Repas possible					
6,3	Hospital de Orbigo	Ref. mun. El Camping		30	Mars - octobre	x		x	x						
		Ref. paroissial		75	Mars - octobre	x	x	x	x		x	x	€	x	
		Ref. privé San Miguel	609 420 931	40	Février - novembre	x		x	x	Pedro Jesus sur variante					
16,5	(Santibañez de Valdegllesias)	Ref. paroissial		50	Mars - novembre	x		x	x		x				
	Astorga	Ref. privé San Javier	987 618 532	100	Toute l'année	x	x	x							
		Ref. Servas de Maria	987 616 034	145	Toute l'année	x		x							
4,6	Murias de Rechivaldo	Ref. municipal		15	Toute l'année			x	x		x	x			
		Ref. privé Las Aguedas	636 067 840	40	Mars - novembre	x	x	x	x	Résa. possible					
4,9	Santa Catalina de Somoza	Ref. municipal		36	Toute l'année			x	x	2 centres tourisme 40 pl	x				
4,2	El Ganso	Ref. municipal		15	Toute l'année					Équipement sommaire	x				
		Ref. Asso. Gaucelmo		42	Avril - octobre	x		x	x	Asso. Anglaise					
7	Rabanal del Camino	Ref. privé N.S. del Pilar	987 691 890	38	Toute l'année	x	x	x			x	x			
		Ref. municipal		22	Mai - octobre	x	x	x		si fermé: clé au Meson					
		Ref. privé El Tesin	987 952 721	34	Pâques - octobre	x		x	x	années					
5,6	Foncebadon	Ref. paroissial		18	Juin - octobre	x		x	x	Hosvol					
		RP Monte Irago	695 452 950	35	Toute l'année	x		x		dépannage épicerie	x				
		Centre tourisme rural	658 974 818	70	Mars-octobre			x		repas possible					
4,2	Manjarin	Ref. privé Martinez		20	Toute l'année			x	x	Équipement sommaire					
6,8	El Acebo	Ref. privé Florez	987 695 074		Toute l'année			x	x	Refuge Paroissial			x		
3,7	Riego de Ambros	Ref. privé	987 695 190	25	Avril - octobre	x		x	x	Résa. possible	x	x			
4,7	Molinaseca	Ref. municipal		30	Toute l'année	x	x	x	x	tentes en été	x	x			
		RP Santa Marina	653 375 727	50	Toute l'année	x		x						x	
8	Ponferrada	Ref. paroissial		180	Toute l'année	x	x	x	x	Hosvol	x	x	€	x	x
15,5	Cacabelos	Ref. municipal		70	Avril - octobre	x		x			x	x	€	x	
7,2	Villafranca del Bierzo	Ref. municipal		62	Pâques - octobre	x		x	x		x	x	€	x	x
		Ref. privé Jato	987 540 229	80	Toute l'année	x		x	x						
7,2	Pereje	Ref. municipal		30	Toute l'année	x	x	x	x		x				
4,8	Trabadelo	Ref. municipal	987 566 413	28	Toute l'année	x	x	x			x	x			
3,4	La Portela de Valcarce	Centre tourisme rural		40	Toute l'année	x	x	x	x						
1,4	Ambamestas	Ref. privé Das Animas	619 048 626	20	Avril - octobre	x		x							
1,3	Vega de Valcarce	Ref. municipal		60	Pâques - octobre	x		x	x		x	x	€	x	
		RP NS do Brazil	967 543 045	50	Pâques-octobre	x		x	x						
2	Ruitelan	Ref. privé Potlala	987 561 322	34	Toute l'année			x	x	repas possible	x	x			
5,5	La Faba	Ref. Ass. Allemande		35	Mars - Toussaint	x		x	x		x				
2,3	Laguna de Castilla	Ref. privé	989 157 392	15	Été	x				sommaire					
2,6	O Cebreiro	Ref. ACAG		80	Toute l'année	x	x	x	x		x	x			
5,5	Hospital de la Condasa	Ref. ACAG		20	Toute l'année	x		x		Clé chez Concepcion					
6,3	Fonfria	Ref. privé Reboleira	982 181 271	28	Toute l'année	x		x	x	Résa. possible	x				
8,7	Triacastela	Ref. ACAG		82	Toute l'année			x	x	et 4 refuges privés	x	x	€	x	
9	Samos (Calvor) 12 km	Monastère Benedictins		70	Toute l'année			x	x	Sur variante	x	x	€	x	x
12,4	Sarria	Ref. ACAG		22	Toute l'année	x	x	x			x				
		Ref. ACAG		40	Toute l'année	x	x	x		et 6 ref. privés (170 lits)	x	x	€	x	x
5,2	Barbadelo	Ref. ACAG		18	Toute l'année	x	x	x	x	Épicerie en été	x	x			
		Ref. privé Casa Carmen	982 532 294	14	Toute l'année				x	Repas possible					
7,8	Ferreiros	Ref. ACAG		22	Toute l'année	x	x			Bar à côté	x				
8,6	Portomarín	Ref. municipal		110	Toute l'année	x	x	x			x	x	€		
		Ref. privé Ferramanteiro	982 545 362	110	mars - octobre	x	x	x							
		Ref. mun. EL Caminante	982 545 176	30	mars-octobre	x		x							
7,7	Gonzar	Ref. ACAG		20	Toute l'année	x	x	x		ref. privé Garcia 26 pl	bar				
3,6	Hospital de la Cruz	Ref. ACAG		22	Toute l'année	x	x	x	x		x				
1,4	Ventas de Naron	Ref. Privé Casa Molar	696 794 507	18	Toute l'année			x	x						
		Ref. Privé O Cruceiro	658 064 917	22	toute l'année	x		x							
3,1	Ligonde	Ref. ACAG		20	Toute l'année	x		x			x				
1,3	Eirexe	Ref. ACAG		18	Toute l'année	x		x	x						
6,4	avant Palas : Os Chacotes	Ref. ACAG		110		x									
1	Palas del Rei	Ref. ACAG		60	Toute l'année	x	x	x		400 pl en été	x	x	€	x	x
		Ref. privé Buen Camino	639 882 229	52	Pâques - octobre	x		x	x						
3,2	San Xulian	RP O Abrigadoiro	676 596 975	16	Mars - octobre	dp	x	x	x		bar				
1,3	Ponte Campana	Ref. privé Casa Domingo	630 728 864	15	Avril - octobre			x		repas possible					
1,3	Casanova Mato	Ref. ACAG		20	Toute l'année	x	x	x	x		x				
3,4	Leboreiro	Ref. municipal			Toute l'année	x				Équipement sommaire	x				
5,9	Melide	Ref. ACAG		130	Toute l'année	x	x	x	x		x	x	€	x	
10,9	Ribadiso de Baixo	Ref. ACAG		62	Toute l'année	x	x	x	x		bar				
2,7	Arzua	Ref. ACAG		46	Toute l'année	x	x	x		et 3 ref. privés	x	x	€	x	
15,6	Santa Irene	Ref. ACAG		36	Toute l'année	x	x	x	x		x				
		Ref. privé Calvo	981 511 000	15	Pâques - octobre			x		Responsable Esther					
3,2	Arca O Pino	Ref. ACAG		120	Toute l'année	x	x	x	x		x	x	€		
15,8	Monte del Gozo	Ref. ACAG		800	Toute l'année	x		x		cafeteria	x	x	€		
3,5	Entrée de Santiago	Ref. ACAG	981 575 438	80	Toute l'année	x	x	x		Arrêt bus N°6					
1	Santiago de Compostella	Séminaire Menor		60	Toute l'année	x	x			300 lits en été	x	x	€	x	x
		Ref. privé Acuario	981 575 438	50	Fermé en hiver			x		Arantxa					
Camino de Fisterra															
22	De Santiago à Negreira	Ref. municipal		22	Toute l'année	x	x	x		clés bar Herminio	x	x	€	x	x
12	Vilaserio	Ref. municipal		32	Toute l'année	x	x	x			x	x	€	x	
33	Oliveiroa	Ref. municipal		30	Toute l'année	x	x	x		seulement en urgence	x	x	€	x	x
18	Cee	Protection Civile		20	Toute l'année	x		x		Hosvol	x				
4	Corcubion Redonda	Ref. Ass. Galega		20	Toute l'année	x		x			x				
12	Fisterra	Ref. municipal		24	Toute l'année	x	x				x	x	€	x	x

Hosvol = Hospitalier volontaire de la Fédération espagnole des associations

ACAG = Auberge de la communauté autonome galicienne

M: micro-onde seulement

DP demi-pension

příloha č. 6 Dvůr albergue v Estelle se symboly různých náboženství. (foto: vlastní archiv)

příloha č. 7 Národnostní zastoupení na Svatojakubské cestě. Tabulka dostupná na WWW: <http://www.archicompostela.org/Peregrinos/Estadisticas/Estadisticaperegrinacion.htm>

Země	2006	2007	2008
Španělsko	52248	55326	61112
Německo	8097	13837	15746
Itálie	10013	10275	10707
Francie	6791	6982	6618
Portugalsko	3365	4001	4341
USA	1909	2229	2214
Kanada	1546	1850	1933
Nizozemí	1636	1655	1864
Rakousko	1422	1686	1847
Velká Británie	1541	1696	1559
Brazílie	1172	1395	1365

Belgie	1443	1332	1291
Švýcarsko	780	1136	1246
Irsko	849	1090	1535
Polsko	600	867	1102
Austrálie	730	785	1022
Dánsko	801	835	986
Švédsko	411	588	929
Jižní Korea	84	449	915
Maďarsko	609	625	730
Norsko	373	628	718
Mexiko	484	514	653
Finsko	408	427	619
Česká Republika	399	560	564
Japonsko	282	327	412
Argentina	347	377	360
JAR	222	262	274
Slovensko	198	269	249
Slovinsko	140	167	229
Venezuela	177	162	210
Kolumbie	131	184	196
Nový Zéland	138	195	162
Estonsko	84	107	129
Chile	84	89	83
Rumunsko	45	75	78
Uruguay	89	81	77
Rusko	30	50	72
Andorra	80	79	67
Lucembursko	24	53	66
Peru	46	56	64
Ekvádor	60	56	61
Izrael	42	64	59
Litva	18	30	54
Portoriko	37	47	48
Chorvatsko	18	31	45
Guatemala	8	20	37
Ukrajina	7	33	31
Lotyšsko	26	13	29
Island	22	24	28
Kostarika	18	36	26
Řecko	20	14	26

Bulharsko	13	30	25
Bolívie	16	27	23
Filipíny	24	16	22
Dominikánská r.	11	20	21
Čína	10	19	20
Maroko	20	20	16
Malta	4	15	16
Írán	3	10	14
Turecko	9	2	13
India	10	10	12
Kuba	25	21	11
Taiwan	15	8	11
El Salvador	3	20	9
Paraguay	7	5	9
Singapur	8	7	9
Kypr	1		8
Honduras	2	4	8
Faerské ostrovy	1	6	8
Libanon	2	10	8
Malajsie	6	4	6
Argentína	2	2	5
Nikaragua	14	5	5
Panama	9	7	5
Srbsko	7	4	5
Angola	1	1	4
Indonésie	2	3	4
Lichtenštejnsko		7	4
Moldávie		2	4
Guinea	1	1	3
Kazachstán			3
San Marino	5	1	3
Srí Lanka		2	3
Vietnam		1	3
Kamerun	2		2
Egypt		2	2
Nigérie	2	2	2
Pákistán	1	1	2
Thajsko		5	2
Togo			2
Zimbabwe	2	3	2

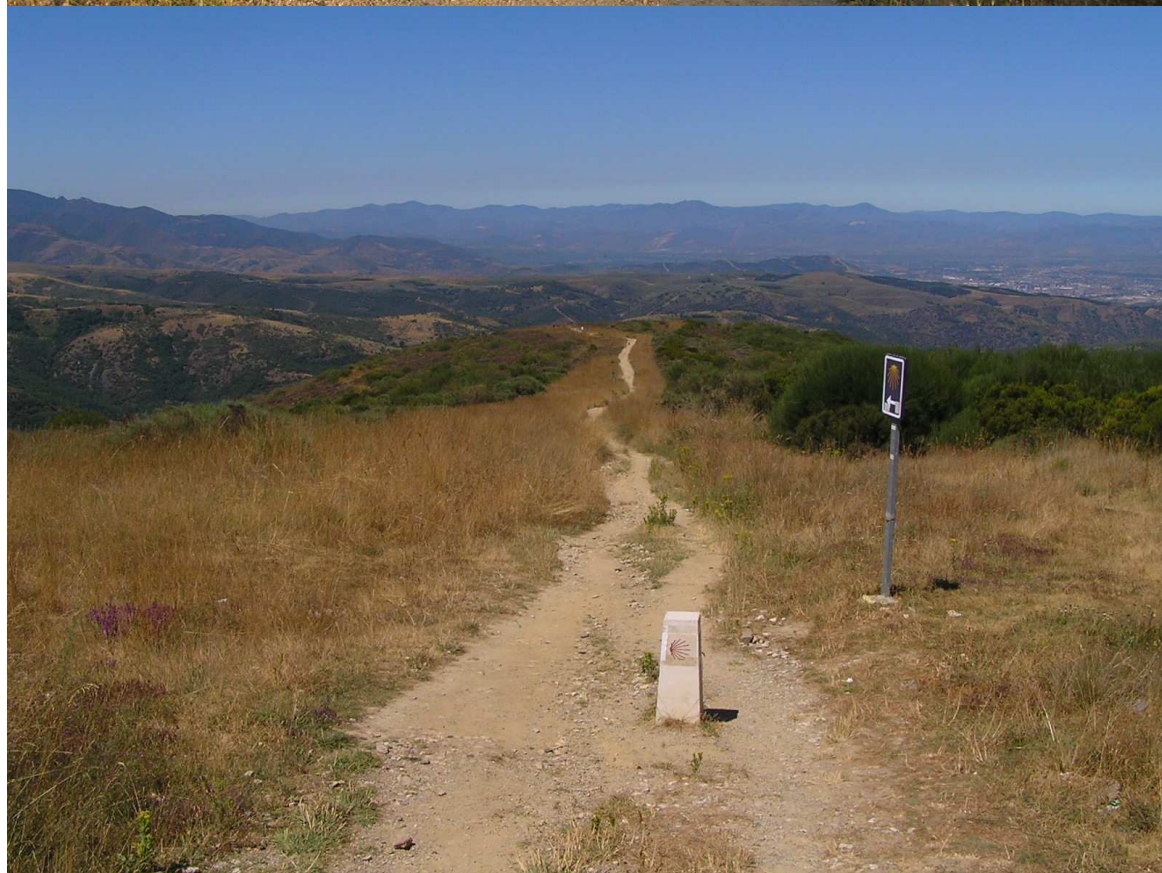
Albánie	5	1	1
Arménie		1	1
Bangladéš			1
Bělorusko	1	1	1
Bosna		5	1
Kapverdy	1	4	1
Etiopie		2	1
Ghana			1
Panenské ostrovy			1
Jamaika		1	1
Jordánsko		2	1
Laos	1	1	1
Makedonie	1	3	1
Monako	1	2	1
Mozambik			1
Nepál			1
Sýrie	1		1
Východní Timor			1
Jugoslávie	2		1
Holandské Antily	2		
Saudská Arábie		1	
Belize	2		
Bermudy		1	
Botswana		1	
Kongo	1	1	
Pobřeží Slonoviny		1	
Dominika		1	
Fidži		2	
Gabon	1		
Granada		1	
Rovníková Guinea	1		
Haiti	2		
Reunión		1	
Irák		1	
Keňa	2	4	
Kyrgystán		1	
Libérie	2		
Malawi		2	
Martinik		1	
Mauricius	1	1	

Mauritánie		1	
Mongolsko	1		
Namibie	3	2	
Omán		1	
Svatý Tomáš a Princ.o.	1	3	
Senegal	1	1	
Sierra Leone	1	1	
Trinidad a Tobago	1	1	
Turkmenistán	1		
Uzbekistán	1		
Vanuatu		1	
Celkem	100377	114026	125141

Příloha č. 8 Urna s ostatky Svatého Jakuba v Santiago de Compostela (zdroj: vlastní archiv)

Příloha č. 9 Cesta a značení (zdroj: vlastní archiv)

Příloha č. 10 Ubytovny a poutníci, Společný večer poutníků v Logroňu (zdroj: vlastní archiv)

Albergue v Bercianos del Real Camino

